ETHNOGRAFISCHE MEDEDEELINGEN OVER DE DAJAKS IN DE AFDEELING KOEALAKAPOEAS.¹⁾

(RES. ZUIDER- EN OOSTERAFD. VAN BORNEO).

DOOR

J. MALLINCKRODT.
CONTROLEUR B.B.

HOOFDSTUK IV.

Het leven van het kind.

§ 77. De eerste levensjaren.

De eerste tijden houdt het kind verblijf in een soort wieg, gemaakt van een doek, die aan twee punten is vastgebonden aan een der dwarsbalken van het huis. Deze wieg noemt men toejang (Ott Danoems: toetjong); zij is veelal versierd met eenige bezweringsvoorwerpen, de zgn. penjaha (O.D.) De kleine heeft daarin een opgerichte houding en steekt alleen met het hoofd uit den doek; na eenigen tijd wordt hij ook wel in liggende houding in deze wieg gelegd. De plaats van opstelling is nabij de slaappleats der moeder, die 's nachts, als de kleine wakker wordt, de wieg met haar voet in beweging brengt. Het valt zeer op, dat de kleine Dajak veel minder schreeuwt en huilt, dan zijn hollandsche soortgenoot. Moet de moeder uit, dan neemt ze haar kind mee; waar ze ook naar toe gaat, het kind gaat mee, hetzij naar een kennis, naar de ladang, naar een balian-feest, overal zijn ze in elkaars gezelschap; als ze buiten zijn, draagt de moeder de tanggoei dará, en wordt het kind meestentijd over den rug gedragen (mehambin, moemah) of voor de borst, in een slendang (mentang). Behalve met moeder-melk wordt de jonge wereldburger al spoedig gevoed met pisang en zeer zacht gekookte rijst.

¹⁾ Zie deze Bijdragen, deel 80 (1924), bl. 397 vgg. en 521 vgg.

Zonder veel wederwaardigheden gaan zoo de eerste maanden zijns levens voorbij; dan breekt echter een gewichtige periode aan, want tusschen de één en twee jaar oud, moet hij zich onderwerpen aan een reeks bezweringen en ceremoniën, die we nu achtereenvolgens zullen leeren kennen.

§ 78. Njeboet gigi.

Zoolang het njeboet gigi nog niet is gehouden is het bij de Dajaks verboden het woord tand, ten aanzien der kleinen te gebruiken; de tandjes toch schijnen daarvan te schrikken en niet te voorschijn te komen. Men moet dan ook, indien men over de tanden spreken wil, spreken van: mas, perak, besi of pisau. Verzuimt men dit, dan vervalt men in een kleine boete, die voor Kota Waringin twee mangkok (à f 0.25) belooft.

Allereerst zal ik het feest behandelen zooals dit aan de Saroejan wordt gehouden. Voordat het feest gehouden is mag men, sprekende van meisjestanden het woord tinggai gebruiken, jongenstanden noemt men itik batoe. In het Saroejansch dialect noemt men tanden singgai, en het feest njoeba singgai (njoeba = noemen).

Voor de jongens en meisjes is het ceremonieel een weinig verschillend. In het eerste geval zingen zeven, in het laatste drie oudsten (ongkoen obboe) een lied (sansawa), dat voor de meisjes als volgt is:

Has abi tanjinkok soengoi djoehoi soengoi bahangan miang ba'as, boeâ en kajoeâ sansaja soengoi kajoe hadjoendjoeng taheng maangkat beritamoe, homboe oekoe homboe sau, djoehoi mahi djoehoi kaboeta moekat poek, kaboeta soepa taung kaboeta nobong taung, engka taung nâtâ boean sanjoe bakoe boean, paneipa singgan abi.

Hetgeen vertaald kan worden met:

Het kleine meisje vertrekt om vischjes te scheppen in de rivier. Bovenstrooms zijn de zandbanken van agaatsteen, het zand is van goud, aan weerszijden der rivier, naar men zegt. Heb een lang leven (klein meisje), steeds verder stroomop bestijgen wij samen den berg, wij ontmoeten bamboe, wij kappen dien bamboe, en als dit gebeurd is zien we de maan; zooals we de maan noemen bij haar naam, spreken we ook van de «singgai's» van het kleine meisje (abi is een aanspraak voor kleine meisjes).

Voor de jongens luidt de sansawa:

Has odang ta moeik soengoi, madjoe moehi madjoe ngoeih soengoi, sawang boeå bahangan hintan enajoeå hadjoendjoeng tahoeng, djoendjoeng beritamee hodjok djoeoi kaboeta noekat poek, sawang kadjoendjoeng sawang pahangkat, djoendjoeng tahoe djoendjoeng beritamoe, homboe okoe homboe saukmoe, hodjok tantan poek nâta mahaung tieo nâlå gingija behenda gonda saniobak ringgai mahaung, paneipa singgan odong.

Vertaling: We vertrekken met den kleinen jongen en varen de rivier op, steeds sneller stroomop, de sawang-boomen zijn van goud, de grintbanken zijn van edelsteen ten weerszijden der rivier, zooals de verhalen zeggen. Wij bestijgen den berg, aan weerszijden zijn sawang-boomen, die we meenemen, zooals het verhaal wil; moge je een lang leven beschoren zijn; op den top van den berg zien we de zon, zooals we je tanden zien; zooals er geen bezwaren zijn van de zon te spreken zoo spreken we ook van 's kleinen jongens singgai (odong aanspraak voor kleine jongens).

Aan de Aroet komen zoodra de tandjes door zijn gekomen een tweetal kampong oudsten (hadji), die zeven maal tot elkaar zeggen «besi di prigi» waarop de ander antwoordt: goesi di toemboeh; met een kleinen maaltijd is dan het ceremonieel beëindigd.

Aan de Mantobi wordt dit feest evenmin als bij de Mamah Darat gehouden, daar wordt het pali opgeheven met het feest voor het eerste loopen (niet te verwarren met het feest voor deze beide streken, vermeld in § 69).

De Ngadjoe's brengen bij de bezwering een weinig goud in den mond van de kleine, opdat deze fraaie tanden zal krijgen.

§ 79. De aanraking met de aarde.

We zagen in het eerste Hoofdstuk hoe door de geboorte de opwonende wordt gerekend te behooren tot de in nauwe connectie met de oerai dier streek staanden. Zagen we reeds boven hoe, voor de Mantobi, de kleine kort na zijn geboorte in kennis wordt gebracht met de hoogere wezens in de rivier en het land, elders gebeurt dit op later leeftijd b.v. op dien van één of twee jaar.

De Sahiai Dajak noemen het feest manjaki petak, de Ngadjoe's mahandang petak. De eerstgenoemde slachten daartoe een varken; dit gebeurt door den vader van het kind. Men laat dan eerst wat van het bloed op den grond vloeien, om daarna

daarmee het kind in te smeren; eerst daarna is het geoorloofd dat het kind op den grond loopt. De Ngadjoe's werpen een kraal en een ei op den grond, die het kind moet oprapen.

Aan de Pemboeang is het ceremonieel iets anders. Men noemt een en ander mendjidjak tanah. Het kind wordt op den grond gezet en steekt — terwijl vader en moeder zijn handje vasthouden — met een dohong het offervarken dood. Op dezelfde wijze schraapt hij nu een weinig van de bast van den sawangboom af, die te zijner eere bij het pasoelong (§ 70) geplant werd. De kleine wordt dan met het varkensbloed en het sawangschraapsel ingesmeerd, waarna om het doode varken «gemigald» (gedanst) wordt. Het einde is natuurlijk een feest. Het plukje van sawangschraapsel wordt daarna op de aarde geworpen; het is niet onmogelijk dat dit het haar vervangen moet, dat bij de Ngadjoe's bij dit gebeuren geknipt wordt. Immers we zagen reeds boven, hoe nauw dit sawangboompje met het kind in contact staat.

Slechts bij meer gegoeden wordt dit feest op groote schaal gehouden; anders brengt men een kippenoffer zoodra het kind loopen kan.

We zagen in § 45 hoe bij de Ngadjoe's het voorstellen aan de watergeesten middels het mampandoi plaats heeft. Hardeland veronderstelt bij de behandeling van dit woord in zijn woordenboek, dat een en ander een overblijfsel zou zijn van de Katholieke Missie, die in het midden der 16^e eeuw in die streken werkte. Ik geloof meer dat we hier met een ceremonie te doen hebben, die heel wat ouder is, en die de beteekenis heeft als boven aangegeven. De talrijke corresponderende gebruiken steunen die meening.

Bij de Sahiai Dajaks heeft dit na zeven maanden plaats. Het kind wordt naar de rivier gedragen, waarbij men een lans (dandan) meeneemt en een sawangboompje. Eerst wordt met een dohong het water «doorsneden», waarop het kind «gebaad» wordt. De sawang wordt dan op de gewone plaats naast de huistrap geplant, en heet «sawang tahasai», die dan ook in nauwe verbinding met het kind staat (tahasai, tahaseng (Ng.) = adem). Bij het planten van het boompje helpt het kind, door ook den stam waartegen de lans leunt, vast te houden. Dit geheele feest noemen de Sahia's nahoenai.

Het doorsnijden van het water heeft de afwering der booze

watergeesten tot doel; tegen andere kwade invloeden wordt het kind door tal van penjangs beschermd, die in den optocht worden medegedragen.

Aan de Mantobi heeft het djidjak tanah plaats doordat een oudste eenig gras op den rug draagt, en dit over het kind op den grond laat vallen. Na deze plechtigheid heeft een basangkolan plaats, waarna het huis, waar de betrokken persoon woont, pali is; het paliteeken daarvoor is het kaf van kleefrijst op de trap gestrooid.

Het kind is na deze feesten gedurende eenige jaren vrij van allerhande bezweringen; het hoeft zich ook niet aan de pali-voorschriften te houden, later zal het eerst onder dien druk komen. Als hij tanden moet wisselen zien we hem daartoe naar den huispaal gaan, een lossen tand uitspuwen door het gat op den grond, en daarbij aan de muis om een nieuwen tand vragen, even sterk als de huispaal.

Aan de Mantaja, bij de Tamoean Dajaks, begraaft men den tand in de asch van de kookplaats, maar vraagt evenzoo de muis een nieuwe.

Men is daar nl. bevreesd dat anders de tand door een mensch zal worden opgeraapt, die hem tot bezweringen zou kunnen gebruiken, of dat een dier hem zal stuk bijten, waardoor men of zeer slechte tanden zou terugkrijgen, of tanden als het betrokken dier zou bekomen.

§ 80. Vermaak.

Overigens houdt het kind zich slechts bezig met zich te vermaken; hierbij echter heeft het bepaalde regels, die voor elk jaar-ge-tijde zekere spelen veroorlooven en andere verbieden.

Trouwens dit is niet anders dan bij ons, in Holland, met hoepelen.

De spelen waarmee men zich alzoo bezighoudt zijn:

Tollen (gasing); hiermee mag men aanvangen nadat de vogel karindau gefloten heeft (een vogel die belust is op rijst, en zich daartoe op de aren zet, en door wiens gewicht de plant breekt). Na den oogst, dus in den drogen tijd, fluit hij heel aardig om het wijfje te bekoren dat broedende is. Dan is het tijd voor tollen. De Hollander zou zeggen: dat is het teeken dat de wegen droog zijn, en er dus kan getold worden. De Dajak echter, die steeds met twee tollen speelt — waarvan hij de

eenen moet omgooien, terwijl hij draait met den anderen tol — zegt, dat het dan geen kwaad kan dit slechte voorbeeld aan den vogel te geven, die door den laatsten tol wordt voorgesteld evenals de rijstaar door den eersten.

Een ander spel is het main benté, dit is een soort krachtproef. Een jongen zet zijn been schrap en de ander schopt met de wreef van zijn voet, met volle kracht tegen den enkel van hem, die de proef moet doorstaan. Wordt het been onder hem weggetrapt, dan heeft hij verloren; wie hinkend van de pijn wegloopt heeft evenzoo verloren. Men krijgt daarvan naar de heerschende opvattingen sterke beenen. Daarom is de tijd voor dit spel die van het planten en de tijd dat de rijstplant groeit; deze toch zal daardoor krachtige stengels krijgen. De opening van dit seizoen heeft plaats bij het planten van de rijst van het Hoofd; dan wordt door de volwassenen in het midden van het veld het main benté gespeeld. Ook de Maleiers doen er veel aan; men ziet het in de gevangenis herhaaldelijk, alwaar men als reden opgeeft, dat het den bloedsomloop bevordert, en daardoor beri beri weert.

Allerhande dergelijke spelen hebben de Dajaksche kinderen om zich den tijd te korten, polsspringen, zwemmen, roeien, dansen enz. enz. We zullen ze later, als we over de plant- en oogstfeesten spreken, weer ontmoeten, maar dan vertoont door de volwassenen. Behoudens deze vermaken speelt ook natuurlijk kattenkwaad een belangrijke rol. Men moet daarbij echter in acht nemen, dat het Dajaksche kind nagenoeg nooit het wagen zal dieren te plagen. Het belachelijk maken van dieren zou de ijselijkste gevolgen voor den geheelen kampong hebben. Talrijke rotspartijen zijn daar om u het afschrikwekkende voorbeeld te geven, hoe zulke dorpen tot steen geworden kinderen of volwassenen zijn.

Zoo komt langzaam aan de tweede belangrijke periode in het leven n.l. het kind komt in de puberteitsjaren. Aanvankelijk liepen jongens en meisjes naakt, alleen met eenige arm- en beenbanden, of halskettingen gesierd. In streken, die reeds sterk door Maleiers beïnvloed zijn, dragen de kinderen ook wel een metalen schaamplaatje en eenige met spreuken beschreven djimats. Dit nu verandert zoodra de jaren des onderscheids komen.

§ 81. De puberteitsjaren.

Voor de jongens bepalen zich vooreerst de handelingen die zij hebben te verrichten, tot het dragen van een schaamgordel: tjawat, saboek.

Wat de besnijdenis aangaat, voor Beneden-, en Boven-Dajak werd de beschrijving daarvan opgenomen in de betreffende uitgave van het Tijdschr. Bat. Gen. en wel in het IIe deel der publicatie over de besnijdenis bij de volken van den Indischen Archipel, door Dr. Schrieke.

Ook in de andere streken van Zuid-Borneo draagt zich dit gebruik toe als daar. In verreweg de meeste gevallen is het een particuliere aangelegenheid der knapen zelve, die om zich te onttrekken aan de plagerijen der vriendjes, zich een dergelijk voorwerp maken, dat men katip, soepit, belading, tinggang ngoen-ngoen noemt.

Dit bestaat uit een bamboelatje van ongeveer vijf c.M. lang en $\frac{3}{4}$ c.M. breed, aan het eene uiteinde in tweeën of drieën gespleten, aan het andere niet of in tweeën gedeeld. Om te voorkomen dat het instrument splijt wordt in het midden een vlechtwerkje aangebracht.

Bij het in tweeën gespleten voorwerp brengt men aan het eene uiteinde een prop van palawi-hout of van akar djiloetong. Het andere uiteinde wordt naar de spleet toe aangeslepen. Tusschen deze beide messen wordt een deel der voorhuid gebracht, waarna men de prop bevochtigt, die daardoor uitzet en de messen door de voorhuid drukt, zoodat daarvan een driehoekig stuk wordt uitgesneden. Om de wond spoedig te doen heelen doet men daarop de asch van de verbrande prop. Om dit lichaamsdeel gevoelloos te maken gaat de knaap wel gedurende langen tijd in het water staan.

Een ander nog pijnlijker methode is om het eene mes tusschen den eikel en voorhuid te brengen, en op de boven beschreven wijze de voorhuid door het tweede mes te laten doorsnijden. In dat geval ontstaat dus slechts een overlangsche snee.

Met het in drieën gedeelde voorwerp is de werkwijze dezelfde. De beide onderste deelen worden naar de spleet aangeslepen, terwijl in de bovenste spleet de prop wordt aangebracht. Voorwerpen als in gebruik in Beneden-Dajak, die werken met een los mesje, zag ik elders niet.

Om welke redenen een en ander verricht wordt, weet ik niet; De Dajaks zeggen zulks voor de zindelijkheid te doen. Ook de Dajaksche Christenen volgen deze gewoonte. Meisjes worden niet besneden.

Aan de Saroejan, waar men het voorwerp habalak noemt, vernam ik alleen dat, als een en ander naar wensch is afgeloopen, de patient met kippenbloed besmeerd wordt, tot versterking zijner ziel.

Voor de meisjes zijn meerdere gebruiken in zwang. Zoodra de borsten beginnen te zwellen, zien we het feest batakoeloe vieren. Dit feest valt veelal samen met de eerste menstruatie.

De meisjes zijn dan verplicht hare borsten te bedekken met een daar stijf omgebonden doek, de kaloeka. Bij deze bezwering wordt een kip geslacht, en het bloed tot een basangkolan gebruikt, om de ziel te versterken, die door het afvloeiende bloed iets van haar kracht verloren heeft.

Men maakt dan tevens een pop — hampatong — die zich kenmerkt door opvallende teekenen het meisje eigen. Deze pop wordt geplaatst aan de rivieroever, op de plaats waar het meisje zich baadt, of waar ze water haalt. De pop noemt men daarom tapianan. Na dit feest is het huis waar de maagd woont panti voor drie dagen.

Zoolang het meisje niet getrouwd is, moet ze de kaloeka dragen als ze menstueerende is; in dat geval mag ze niet zooals anderen een baadje dragen. Het viel mij daardoor op dat er vooral in het Kota Waringinsche vrij oude meisjes zijn die nog niet gehuwd zijn.

Reeds vroeger was het meisje verplicht een saroeng of soeloi dan wel oembong (Petarikan) te dragen. Dit heeft plaats na de ceremonie der oordoorboring (pisek). Zoowel jongens als meisjes onderwerpen zich daar reeds betrekkelijk jong aan; het gebeurt door een dunne houten pin (de Sahiai's noemen dit voorwerp bendang) door het oorlapje te boren, de patient zit daarbij op een gong en achter hem staat de persoon die het werk verricht (de dawai). Na afloop krijgt deze man een groote kom toewak. Als op die wijze het gat ontstaan is wordt daardoor een tali tonggang gebracht, waaraan twee steentjes hangen. Het gat wordt daardoor uitgerekt, en zoodra het ongeveer één cM. groot is, wordt daarin de soebang (Sahiai koram) gebracht. Dit is een — vaak fraai versierd — houten schijfje van ± één c.M.

middellijn. In de echte oude soebang bevindt zich een gouden pin van ongeveer één d.M. lengte, die naar voren gericht is.

Omdat na deze plechtigheid de jongens een schaamgordel en de meisjes een soeloï moeten dragen, wordt een en ander wel basalampai kain, of bataras genoemd.

Na het feest is het huis voor eenige dagen panti.

Hebben vooral de meisjes reeds voordien hun medewerking verleend in huiselijke aangelegenheden, na het batakoeloe worden ze heelemaal als vol aangezien; zij helpen dan bij het koken, halen water, helpen bij den ladangbouw, kortom beginnen in het volle leven te staan. De jongeling wordt al evenzeer met allerlei werkjes belast, hij begint zijn vader op zijn kleinere tochten te vergezellen, draagt een mandau, helpt de ladang bewaken.

Behalve de tjawet draagt hij ook den hoofdband (takoeboek). Ook de meisjes dragen in sommige streken zulk een hoofdband, die of van stof of van sierlijk gevlochten bamboe vervaardigd is (de z.g.n. soemping).

§ 82. Het tatoueerén.

Over de bedoeling van tatoueerén loopen de meeningen uiteen. Naar het oordeel van sommige lieden, die ik daarover hoorde spreken, deden zij het slechts om het lichaam te verfraaien; het is echter waarschijnlijk, dat men om een andere oorzaak deze verrichting als noodzaak is gaan beschouwen en daarom deze versiering mooi is gaan vinden.

Twee andere beweringen heb ik ter zake nog vernomen. De eerste was, dat de getatoueerde motieven hem in het hierna maals tot gouden kleeding zouden worden, waarmee hij tevens verklaarde, waarom men een weinig stofgoud in de tatoueer-inkt mengt. De tweede lezing was dat een en ander den Dajak in zijn hemel tot vuur en licht werd.

Wat de juiste meening is durf ik niet te zeggen, beide beschouwingen hoort men even vaak als redenen opgeven.

De uiterst pijnlijke bewerking, die men moet doormaken alvorens men deze versiering bekomen heeft, heeft bij de jeugd, die de noodzaak klaarblijkelijk minder inziet, dan hunne vaders, dit gebruik meer en in onbruik doen komen.

Waar een groot deel van het lichaam behandeld moet worden, en daaruit ontstekingen voortkomen, is het natuurlijk, dat men

bij stukjes en beetjes zijn lichaam verfraaid krijgt. Eerst wanneer de eene plaats genezen is, gaat men de voortzetting beginnen. Ook komt het veel voor dat lieden, die groote reizen ondernemen zich in andere streken de daar geldende motieven laten bijschilderen.

In de kleine motieven n.l. treft men nog wel eenige verschillen aan, maar de groote figuren op de borst, armen en kuitzen zijn door geheel Zuid Borneo gelijk.

Gaan we thans eerst na welke ingredienten de tatoueerder — het zijn nl. mannen die dit werk verrichten — voor zijn werk noodig heeft.

Voor het tatoueerden (totang) heeft men noodig: een tatoueer-naald (pantik panotang) en een tatoueerhamertje van ijzerhout (beliang). De te gebruiken inkt heet salei. Deze verkrijgt men door hars fijn te stampen en daarna te verbranden. Boven dit vuurtje wordt een koperen schaal gehouden, waartegen de roet aanslaat. Dit schraapt men af en mengt het met een weinig klapperolie en eenige deeltjes stofgoud, waarmee de kleurstof gereed is. De kleur van de teekening wordt blauwachtig zwart. Soms ziet men vooral bij de Ngadjoe's dat kleine gekleurde motieven in geel of rood zijn aangebracht; daarvoor is dan drakenbloed of koenjit gebruikt. De Ngadjoe's gebruiken echter ook wel de asch van een houtsoort gemaakt, de kleurstof heet dan soepoe.

Men begint de bewerking nu door het motief (patoean) op het lichaam te teekenen met de salei (welke werkzaamheid pamintih heet). Met de koperen tatoueer-naald (die aan de Saroejan dawai heet), en die voortdurend in de kleurstof wordt gedoopt, wordt nu de teekening in het vel overgebracht door op de naald, met het hamertje, tabioen (Sar.), voorzichtig te kloppen. Heeft men het werk voor één keer af, dan wordt het lichaam van den bewerkte flink ingewreven met de schors (oepak) van den tikalboom. Deze bewerking heet mahamoes en dient om de afgewerkte plaats schoon te maken en de wondjes zich te doen sluiten. Het gevolg hiervan is, dat de kleurstof zich onder de huid vastzet, en daar de gewenschte lijnmotieven doet zichtbaar worden. Een zeer venijnige infectie is het gevolg; een zoo bewerkte persoon zit onder de zweertjes, het schaadt echter in het geheel het motief niet, dat na uitwerking der infectie inderdaad zeer fraai blijft bestaan.

Het kan niet anders gezegd worden, dan dat een volledige tatouëering bestaat uit zeer regelmatige en niet zonder kunstvaardigheid aangebrachte motieven, waarbij rekening is gehouden met de plaats van in het oog springende plaatsen; zoo zijn de tepels en de navel centra en eindpunt van het groote mannenborstmotief.

De hoofdmotieven der mannenversiering wordt gevormd door een groot vogel-motief, dat over de geheele borst zich uitstrekt, welk motief den naam draagt «manoek sangoemang», of in meer Maleisch beïnvloede streken: *manoek dada*.

Trachten we eerst een beschrijving te geven van dit motief. Te beginnen aan de binnenzijde van elken tepel gaat, onder dien tepel door en er omheen, een spiraallijn van één winding naar den bovenkant van het borstbeen. Van het beginpunt der spiraal gaat een zwak gebogen lijn naar het einde der zwerfende ribben. Deze lijnen vormen samen de vleugels van het te schilderen dier. Deze lijnen zijn in volledige teekening ongeveer $\frac{1}{2}$ centimeter dik. De vleugel is opgevuld met dwarsstrepen, en min of meer evenwijdig aan de eerstgenoemde spiralen zijn nog twee of drie zulke lijnen ter vulling aangebracht.

Het borstbeen is met overlangsche en overdwarsche strepen gevuld, die het lichaam vormen.

Langs de sleutelbeenderen loopen evenzoo zulke motieven die den kraag van den haan moeten voorstellen; een hoofd ontbreekt, maar wordt a. h. w. door het eigen hoofd vervangen.

De staart wordt gevormd door breed uitloopende lijnen, met $\frac{1}{4}$ centimeter dikke dwarslijnen, die even boven den navel eindigen.

Dit motief ziet men veelvuldig niet aangebracht; soms zijn alleen de omgrenzende lijnen geteekend, maar de vulling is weggelaten, een en ander omdat slechts de moedigsten zich wagen aan deze bewerking, die de pijnlijkste van alle is.

Het tweede motief is de armtatouage, een motief dat nog nagenoeg alle Dajaks kunnen vertoonen. Het draagt den naam *manok ola* (kippen van melahoei) of *manoek lengan* dan wel *lawas leng* (Ngad.). Deze motieven bestaan slechts uit de vleugel-motieven van de *manoek dada* en wel drie daarvan op de buitenzijde van den arm aangebracht, en twee aan den binnenkant. De huid, die door deze gebogen motieven niet beschilderd blijft wordt met overlangsche en dwarsche strepen gevuld, zoodat

dit arm-motief ook één geheel vormt, al dan niet eindigende aan het polsgewricht in een totang galang, d.i. een lijn waarop ronde versieringen zijn aangebracht en die een armband moet voorstellen.

De andere motieven zijn hier en daar verschillend, het minst treft men echter die afwijkingen aan bij het groote kuitmotief, waarvan ik alleen bij de Mapan Dajaks een afwijking zag, die de geheele bevolking aldaar van andere Dajaks in Zuid Borneo kenmerkt. Het gewone motief is een cirkel die op het boven-deel der kuit is aangebracht, en in afmetingen van een middellijn van 1 dM. tot 3 cM. verschilt. Deze cirkel nu is op zoodanige wijze met concentrische cirkels en middellijnen en koorden opgevuld, dat zelfs bij zeer nauwkeurige beschouwing, ze zich voor-doet als een groote klad; slechts als men de teekening van nabij ziet valt de wijze van ontstaan op. Dit motief heet boelan of totang paling.

Het motief der Mapan nu heeft een hartmodel, waarvan de punt vrij stomp uitloopt, daar heeft men een kleinen cirkel in geteekend die $\pm \frac{1}{8}$ van de hoogte van het hart tot middellijn heeft. Deze cirkel blijft leeg, ongevuld, terwijl de verdere hartoppervlakte met aan den omtrek van het hart evenwijdige lijnen wordt opgevuld, die met dwarslijnen zijn verbonden en, hoewel minder dan bij de boelan, den indruk van een vlek maakt. Men noemt aan de Mapan deze teekening paling koehim, dit is de roeispaan waarmee een houtvlot wordt voortbewogen en waarvan het blad den boven beschreven vorm heeft. De Dajaks van de Ngadjoe-streek brengen zich onder de boelan, aan de buitenzijde van het been, een klein geheel opgevuld hagedismotief aan, dat ze lampin noemen.

Het bovenbeen wordt door de Dajaks van Kota Waringin alleen versierd met de naga pali, een draakmotief van ongeveer $1\frac{1}{2}$ d.M. lang, dat geheel gevuld is. Bij minder dappere lieden echter is alleen de omtrek aangegeven. Dit motief komt ook onder de Ngadjoe's voor, maar is daar niet de eenige versiering. Zij hebben nog op den voorkant van het dijbeen, om de knieschijf heen-loopend en ongeveer midden op het scheenbeen eindigend, een ijl lijn-motief dat ze oelat bawoi noemen.

De nog resteerende figuren zijn los van het geheel, zoo bv. op de slaap het motief hoendang, een kleine in elkaar gekrulde stervulling.

Op het jukbeen hebben de Ngadjoe's (ook in Kota Waringin komt het voor) een cirkeltje waaruit vier groote en daartusschen vier kleine stralen te voorschijn komen; dit motief heet *bangkang*.

Op de schouders zijn meestal twee kleine motieven, veelal een *hagedismotief*, *lampin baderek* geheeten, en een *bloemmotief*, door de Dajaks echter een *vonk*, *tandak api* genoemd.

Hebben we thans gezien hoe de mannen geteekend zijn, ons rest nu nog de vrouwentatouage te behandelen. Ook de vrouwen worden door mannelijke tatoueerders geholpen. Men ziet ze echter minder vaak dan de mannen; hun teekening vormt ook geen aaneengesloten geheel en bestaat meer uit eenige losse figuren, in hoofdzaak aangebracht op pols en hand, wreef en been.

Het been en dijbeenmotief schijnt in de oudheid — althans naar men zegt — de hoofdschotel geweest te zijn. Daarvan is dan tegenwoordig, voor zoover mij bekend, nog slechts de *scheenteekening*, bestaande uit eenige rechte lijnen met dwarsverbindingen, over; onder de kuit aan den buitenkant is een *diermotief* aangebracht, dat men *tamoelang* noemt.

Om den pols hebben de vrouwen een teekening, die veel overeenkomst heeft met de boven behandelde *totang galang*, hier echter zijn de aanhangsels niet rond maar in den vorm van het bovenstuk der Fransche *lelie*; het stelt dan ook een *bloemmotief* voor, en heet *boenga silam*. Op de leden der vingers zijn *lijnmotieven* aangebracht in de lengterichting; deze teekening heet *ngahiling*.

Tusschen duim en wijsvinger is een langgerekt voorwerp getatoueed dat *boeah loengai* heet.

De voornaamste gevallen zijn hiermee behandeld, de namen der motieven verschillen plaatselijk zeer; ik heb mij niet opgehouden, om al die verschillen in benoemingswijze aan te geven, die per slot van rekening weinig beteekenis hebben. Alleen voor de hoofdmotieven heeft men nagenoeg algemeen de bovengenoemde namen.

Bijna alle motieven kan men in afbeelding aantreffen in «Von Lumholtz: Through Central Borneo.»

§ 83. Kleeding.

Konden we reeds vroeger wijzen op enkele kleedingstukken, die deel uit maken van de bedekking van kinderen, of van vrouwen die in een bijzonderen toestand verkeerden, thans zullen

we ons bezighouden met een beschrijving van de kleedij der volwassenen.

De man heeft een schaamgordel, tjawat, saboek, en een hoofdband (takoeboek lawong Ott. D.), als eenige bekleeding.

Heeft de man een titel, dan draagt hij den hoofdband als hoofddoek (koehong Ott. D.). Meer geciviliseerde Dajaks dragen bovendien een jasje van stof. Naar eigen gewoonte echter dekken ze tegen de zonnehitte hun lichaam niet, of met een jasje van boombast, die daartoe geklopt wordt en kapoea heet (njamoe Ngad). Deze jasjes hebben vaak het model van een rok; men noemt ze badjoe kotang. Zeer ver in de beschaving gevorderden dragen zelfs een broek. Ter versiering dragen de mannen armbanden en halskettingen. De laatsten bestaan meestal uit een grooten agaatsteen, die met een touwtje om den hals is bevestigd, en ingeval de steen echt is, vrij prijzig kan zijn. Om den pols zien we hen meestal een touwtje met een drietal kralen dragen; dit is de lilis, een voorwerp dat het vermogen heeft om ziekte af te weren. Meestal bestaan de kralen uit één lamiang van kleine afmeting met aan weerskanten eraan een groote blauwe glaskraal.

In Kota Waringin dragen de mannen zeer aardige halskettingen (kalong), waarop middels kralen van verschillende kleur, motieven zijn aangegeven. Boven de kuit ziet men de Dajaks van Kota Waringin veelvuldig een ijzeren bandje dragen, dat omwikkeld is met koperdraad (simpai). In het oor dragen de oude Dajaks — men ziet dit thans reeds minder — de z.g.n. soebang (§ 81) of koram. Gaat hij op reis, of naar zijn veld, dan wordt zijn uitrusting volledig met een mandau of, waar men dat wapen niet meer gebruikt, met een parang. Op de jacht gebruiken ze een lans die veelal uitgehold is en dan soempitan heet; men gebruikt deze als blaasroer, waarmee giftige pijltjes (damek) zeer ver kunnen weggeblazen worden. De lans is door een ijzeren of rotan band (selat) aan den stok verbonden.

De vrouwen kleeden zich op andere wijze. In huis, en als ze aan huiselijk werk zijn, dragen ze slechts een zeer korte lap goed, of geklopte boomschors, die nog net tot de knie reikt; deze is niet zooals de Maleische sarong dichtgenaaid, maar is op het linkerbeen open. Bij elken stap valt zodoende dat been bloot. Dit kleedingstuk noemt men de saloi of oembang (Peta-rikan) satja (Ott. D.). Dit kleedje wordt laag gedragen, het boven-

deel van de bil valt daardoor bloot; het wordt om de heup opgehouden door een band van rotan of door een stalen kettinkje, de hiris rantai of kaloemit (Ngad.). Onder de saloi draagt de zwangere vrouw een buikband. De menstrueerende vrouw draagt even zeer een ewet, echter met ander doel. Voorts heeft elke vrouw onder haar saloi nog een touwtje, dat om het lichaam is gebonden, en dat tot afwering van kwade invloeden dient; soms zijn daarin allei voorwerpen gebonden, die afschrikkende kracht hebben voor de hoogere machten.

Moet de vrouw bezoek ontvangen, of gaat ze uit, dan draagt ze baadje (sapoei). Het meest primitieve is een jasje van boom-schors zooals dat der mannen dat zóó kort is, dat de onderrand niet den bovenkant der saloi raakt. Dit kleedingstuk noemt men de badjoe poko.

Meer en meer wordt echter ook bij de Dajaks de Maleische kleederdracht voor de vrouwen aangenomen.

Gaat de Kota Waringinsche Dajaksche voor den veldarbeid naar het bouwveld, dan draagt ze gemakshalve slechts een schaamgordel die zich alleen daardoor van die der mannen onderscheidt, dat de band om het middel breeder is.

Om armen en beenen draagt de vrouw een groot aantal metalen ringen, die meestal tot de elleboog om den arm reiken en een geheel vormen.

Ze zijn in den regel van koper en heeten lasong. Aan elke vinger hebben ze één of meer wit beenen of zwart zeewieren ringen, die meestal het teeken van hun huwelijk zijn. Ik zag ook vrouwen met zwaar zilveren lasong, die men dan een bijzonderen naam gaf n.l. galang pantang pantjang; waarvoor deze extra «titel» diende, is mij niet bekend geworden. Ik maakte daarmee kennis aan de Petarikan.

Gaan man of vrouw uit, dan zullen ze nimmer vergeten hun sirihmandje (tampil) mee te nemen, een van bamboe gevlochten mandje, dat aan een gevlochten band, of aan geklopte boom-schors, over den schouder gedragen wordt en waarin zich de ingredienten voor het sirihkauwen (manjipa) bevinden, alsmede de benodigdheden voor rooken enz.

We zullen bij de behandeling van den vlechtarbeid deze en dergelijke mandjes nader bezien, en de motieven daarop aan-gebracht leeren kennen.

§ 84. De mutilatie der tanden.

Een ook zeer opvallend gebruik wordt gevormd door het zwart maken en afvijlen of afslaan der tanden. Het is almede een gebruik dat de kinderen in de puberteitsjaren moeten volgen. Men — dat wil zeggen Europeesche publicisten — zoekt de oorsprong dezer gewoonte in een offer aan de hoogere wezens. Men past verschillende manieren toe onder de Dajaks om tot het doel te geraken. Men slaat de tanden tot dicht bij den wortel af: paas singgai (Sar.), pipi (Sah.), of ze worden een weinig afgevijld van boven: paris (Ngadjoe), giri (K. W.), dan wel in de breedte der tanden-reeks wordt over alle tanden heen een ondiepe gleuf op de helft der hoogte gevijld (katatek).

Het afslaan gebeurt met een parang, waarop men even, doch krachtig, slaat; het vijlen geschiedt met een soort van kleine vijl (miring). De vrouwen hebben in de bovenlanden van Kota Waringin aangespitste tanden, waartusschen gouden staafjes zijn gestoken.

Is een en ander afgeloopen dan worden de tanden zwart gemaakt met hala, seekau, langgai of hoe elders deze kleurstoffen mogen heeten, die overal worden verkregen uit harshoudende houtsoort door deze te verhitten, zoodat het hars uitvloeit; men laat dit op ijzer vallen, waarna de tanden er mee worden bewerkt. De bewerking moet drie tot vijf keer worden herhaald, voordat een bestendig zwart is verkregen. De Dajaks beweren, dat ze deze gewoonte volgen om kiespijn te weren. Een ander middel, dat men daartoe in de bovenlanden gebruikt is de tanden in te smeren met bladeren van struiken, die op de steenen der stroomversnellingen groeien, en die, eigenaardig genoeg, hun wortels in dien steen dringen en maanden lang bij overstromingen, onder water voortleven. De Maleiers, die deze planten op dezelfde wijze tegen tandziekten aanwenden, noemen deze bladeren daoer manahan; omdat zij het onder alle omstandigheden uithouden (tahan), zullen ook de daarmee besmeerde tanden niet vergaan.

Men noemt dit zwart maken der tanden hatoen (Sah.) halang-gai (Sar.), mahala (K.W.).

§ 85. Het dansen.

We moeten thans nog kennis maken met de verschillende dansen zooals de Dajaks die kennen. Er zijn dansen alleen door

vrouwen gedanst, waaraan een onbepaald aantal personen mogen deelnemen, en dansen door slechts twee vrouwen verricht, voorts gemengde dansen; dan zijn er mannendansen voor een onbepaald aantal deelnemers, en die waar slechts twee mannen aan meedoen.

De begeleiding wordt gegeven door gong-muziek en gamelan-spel. De gamelan bestaat uit vijf verschillende gongs van kleine afmeting en afwijkend in klank; ze worden bespeeld door één of twee mannen. Daarbij behoort tevens het slaan op de katabong, een lange trom van bescheiden middellijn, die met apen- of hertenvel gedekt is. Het trommeivel heet tambit.

Alleen bij den dans van twee vrouwen, die in het gebied der Patirakan alleen door mij gezien werd, en daar «bedang» heette, werd door den zang van een man begeleid. Het was een vlinderdans, waarbij de vrouwen sterk met hun slendang wenkten.

Op vlugger wijze dan dit bij den Dajakschen dans gewoonte is, dansten de vrouwen als in achtervolgving elkaar na. Ten slotte werd de vluchtende achterhaald en met een scherpe gil eindigde de dans. Welke jacht dit moet voorstellen, is mij niet bekend geworden.

De twee-mannen dansen zijn krijgdsansen, die naar men zegt aan de Ott Danoems zijn ontleend, maar toen ik daar den dans zag, zeiden ze dat het een Poenan-dans moet voorstellen. De aardigste dezer krijgdsansen is die, welke kenjan genoemd wordt. De tegenover elkaar dansende mannen zijn gekleed in oorlogstenue, dat bestaat uit een bamboe hoofddeksel, waarop eenige tingang staartveeren zijn aangebracht, een gepantserd baadje, waarover hieronder gesproken zal worden, een schild (talandang) en een mandau. Op uiterst behendige wijze springen de strijders om elkaar heen, steeds den angst imiteerende, die de voormalige koppensnellers bezielde, dat meer vijanden zouden opdagen, want de dans is een koppensnellersdans.

De mannen- zoowel als de vrouwen-dansen, noemt men allereuwe igal; alleen aan het Boven-Lamaudausche, heeft men een vrouwendans, van hetzelfde rythme als de andere, waarbij echter onder leiding der priesters gedanst wordt (balalei). Het zijn zeer eentonige dansen, waarbij men in een kring staat en langzaam door de knieën zakt, waarbij de armen bewogen worden als vleugels; men wil het doen voorkomen als zoude dit het dansen van den antang-vogel moeten voorstellen, als hij hoog in de lucht oogenschijnlijk zonder eenige moeite blijft rondzweven,

allerlei kunsten met zijn kop en staart doende. De voeten beweegt men bijna onmerkbaar heen en weer, zoodat men voortdurend van plaats verandert. Eenig vuur komt in dezen dans als men om een pot met toewak is geschaard.

Na elken dans trouwens is het gebruik, dat de deelnemers een hartige teug nemen.

De gemengde dans (tabalei) heeft ditzelfde karakter. We zullen later nog kennismaken met dansen die in bepaalde omstandigheden worden gedanst.

Behandelen we thans nog even de bedoelde oude kleederdracht.

De bamboehoed met veeren is de saragoe of tetoepoeng.

De strijdjasjes zijn vervaardigd uit geklopte boombast en geborduurd, in den regel met blauw en rood garen. Ze zijn opgevuld met kapok en bestaan uit een lap, waar men, door een gat in het midden, zijn hoofd steekt, zoodat zoowel rug als borst gekleed is.

De borduring heeft waarschijnlijk ten doel de vezels bijeen te houden van de boomschors, althans de richting der versiering (overdwars) zou dit doen denken. Dit jasje heet serangkoeng, soelan.

Een tweede soort strijdjas bestaat uit een dergelijke lap, die echter noch gewatteerd, noch van borduursel voorzien is, maar als een maliënkolder is bedekt met overelkaar liggende, geslepen beenen plaatjes (dit is de badjoe sekaroet).

Al deze kleedingstukken zijn nog slechts als antiquiteiten aanwezig. Het tegenwoordig geslacht draagt ze slechts als noodzakelijk sieraad bij sommige dansen, en ook voor sommige functionarissen bij begrafenisplechtigheden is deze dracht voorgeschreven.

HOOFDSTUK V.

Verloving en Huwelijk, Huwelijksrecht.

§ 86. Inleidende opmerkingen.

We hebben er reeds vroeger op gezinspeeld, dat het bekomen van nageslacht voor den Dajak tot op zekere hoogte een eisch is, wil hij een rustigen ouden dag hebben. Daartoe is het noodig te trouwen, en we treffen dan ook zeer, zeer weinige primitieven aan, die niet gehuwd zijn of gehuwd waren. Voor zoover ik

mij herinneren kan, heb ik nooit iemand op leeftijd ontmoet, die vrijgezel of «oude jonge juffrouw» was.

Waar het dus van zooveel belang is, dat men zich van een levensgezellin voorziet, zien we dan ook dat de noodige aandacht aan dit punt besteed wordt door de ouders van huwbare zonen en dochters.

De verhouding van jongelieden van beiderlei kunne is, zoo lang er nog geen officieele band gelegd is, vrij vertrouwelijk. Al te vertrouwelijke omgang voert meestal tot een huwelijk, om de gevolgen van die verhouding te maskeeren of te wet-tigen. Buiten huwelijk geboren kinderen toch zijn niet slechts een schande, maar vormen een gevaar voor den kampong, door-dien de Goden over een en ander verstoord zijn; een manjakim-lewu is noodig. Bij de Ngadjoe's maakt men de vrucht der ontucht na geboorte af, door het kind te verdrinken middels een gat, daartoe in de batang gemaakt, wanneer althans de vrucht niet door hulpmiddelen voor de ter wereldkoming is te niet gedaan.

Een staaltje der vrije verhouding is b.v. de wijze waarop meisjes en jongens zich bij de Mamah Darat gedragen. Als daar een feest, baraja, haar hoogtepunt heeft bereikt, zien we de jongelui zich paarsgewijze verwijderen en elkaar kussen. Wat verder gebeurt daarover ligt de donkere schaduw van het oerwoud. De gevolgen zijn veelal een huwelijk.

We kunnen dan ook kortweg zeggen, dat, van het standpunt der Westersche moraal bekeken, de verhouding tusschen jongelui min of meer zedeloos is. Trouwens niet alleen bij de jongelui! De Dajak huldigt echter een andere moraal, als men maar zorgt door de gevolgen geen gevaar over den kampong te brengen, als men bij ontdekking maar voor zijn straf opkomt, dan wordt niemand om dit soort van overtredingen voor minder aangezien dan een ander.

Het is natuurlijk, dat een zoo belangrijke aangelegenheid door tal van voorschriften is gebonden. De regels, wat het huwelijk betreft, zijn gegeven door de hoogere wezens zelve. De verloving schijnt echter menschenwerk te zijn; ik kon ten minste geen verhalen vernemen die er op wijzen, dat de verloving een godde-lijke instelling is.

De huwelijksaangelegenheid wordt veelal door de ouders be-disseld. Vooral in de Ngadjoe streken zien we dat de huwelijken

reeds lang door de ouders worden bepaald, in de betere standen zelfs bij de geboorte of reeds daarvóór. Dit zijn de zoogenaamde kinderverlovingen. De ouders sluiten ze, uit wederzijdsche genegenheid, of om den band die reeds tusschen de beide families bestaat nader aan te halen.

Ook is een dusdanige verbintenis niet zelden de vrucht van een dronkemansfeest, waar twee drinkebroers elkaar zóó goed aanstaan, dat het hun wenschelijk voorkomt elkanders sanger te worden, d.z. dezulken wier kinderen getrouwd zijn.

Waar nu echter de Dajaksche kinderen er menigmaal een eigen willetje op na houden, tracht men den wil der ouders meer kans van verwezenlijking te geven door de kinderen reeds op hun tweede of derde jaar te doen trouwen. De boete, die op verbreking van het huwelijk staat, toch is vrij hoog, en 't zal daarom den man of de jonge vrouw zoo ze later tot andere gedachten komen, moeilijk vallen te scheiden. Dergelijke jeugdhuwelijken zijn geen verbintenis de facto; de jonge echtelieden leven gescheiden, tot de tijd komt, waarop ze gaan trouwen, meestal zoo ongeveer als ze 16 jaar of iets ouder zijn.

Deze kinderhuwelijken komen slechts in hogere standen voor; elders hebben deze fatsoenshuwelijken niet plaats.

Op het stuk van verloving en huwelijk loopen de voorschriften nog al eenigzins uit elkaar; we zullen ze dus min of meer uitvoerig moeten behandelen.

§ 87. Hoe men zich verlooft, de betalingen daarbij te doen.

Bij de Ngadjoe's en de daaraan verwante stammen, wordt de verloving, zooals we zagen door de ouders gesloten; bij het aangaan dier verloving moet de jongen aan het meisje geven: een agaatkraal, een sarong, een baadje, een slendang en een rijksdaalder, die als batoe sali dienst doet. In vele gevallen is deze munt dezelfde als die, welke dienst deed toen de jongeling geboren werd, bij de doorsnijding van den navelstreng. Het meisje geeft den jongen een mandau als teeken, dat hij haar beschermer moet worden. Later vervult ook de jongen de plicht om dit geschenk te beantwoorden, en geeft zijn meisje een mandau, die ze naast haar slaapplaats hangt als teeken der bescherming.

Al deze goederen worden met bloed aangestipt (manjaki),

waarop ten overstaan van genoodigden wordt vastgesteld hoeveel de toekomstige bruidsschat zal bedragen, en wat de boete (palekak pisek) zal zijn bij verbreking der verloving door de schuld van een der partijen. De aanwezigen ontvangen dan allen een klein geschenk, dat hen de verplichting oplegt te zijner tijd als getuige op te treden; men noemt deze betaling de toeroes (teeken).

De verloofde wordt pisek, dat is «de gevraagde» genoemd; na dit gebeuren mogen volgens de oude adat de beide personen in kwestie elkaar niet meer ontmoeten tot op den dag des huwelijks. Komen ze elkaar per ongeluk tegen, dan moeten ze elkaar ontwijken. Het is zoo doende zeer wel mogelijk, dat men zijn toekomstige vrouw op den huwelijksdag voor het eerst ziet, hetgeen dan wel eens tot ontgoochelingen aanleiding geeft.

Aan de Saroejan, waar de verloving misok nangh (misok = vragen, nang = echtgenoot) genoemd wordt, wordt de zaak als het paar jong is, bedisseld door de ouders; hebben ze echter reeds eenigen leeftijd bereikt, dan worden de kinderen er in gekend.

Als geschenk moet men sirau lamiang betalen, bestaande uit een kom, een schotel, een agaatkraal (om als armband te dragen), een hiris rantai (waarmee het meisje haar salai vastbindt), een kleine gong, een sarong, een slendang, een parang en een stel lasoeng.

De Dajaks der Soengei Mandjoel met zijrivieren wisselen als geschenk onderling een lamiang, die ze als armband dragen; deze gift heet lamiang painset.

Bij de Ott Danoems waar het ceremonieel ook als boven is wordt een badjoe, een kain, een lamiang en een halamaung (waarde f 5.—) aan het meisje gegeven, terwijl de jongen een lamiang terugkrijgt.

Aan de Aroet en Palikadan stuurt de familie van den man een kampong-oudste (hadji) naar de familie van het meisje.

Deze gaat tot zevenmaal naar dat huis, steeds weer zijn vraag op een andere manier stellende, en nooit de aangelegenheid bij den naam noemende; zoo zal hij vragen om het veld, om dat te bebouwen, de soengei om in te visschen, het hout om te branden, het water om te drinken enz. De eerste malen wordt hij niet in huis toegelaten, maar moet op het platje voor de woning, voor een gesloten deur zijn vraag stellen. Het meisje krijgt dan als ze aanneemt een pot van f 5.— waarde, en is daarmee de verloofde (banaing).

Elders aan de Lamandau geeft men het meisje een gebruikte kain, een ketting voor sarongband, vijf armbanden (wit of zwart). De betaling wordt kortweg adat genoemd. Aan de Aroet noemt men het verlovingsgeschenk «kapala».

Heeft men aan de Aroet met een verloving in den hoogsten stand te doen, dan is de kapala een pot, lang pantoe geheeten, waarvan de waarde 25 realen is. Verlovingen in den stand der hoeloens kosten slechts een poelau kembang = tien mangkok à f 0.25.

Bij de Mamah Darat staat het geval weer anders. Men stuurt zijn vader er op uit, om den vader van het gewenschte meisje — het is hier een kwestie van de betrokken personen zelve — ter zake te polsen. In bloemrijke taal brengt deze zijn verzoek over, dat indien een en ander geaccepteerd wordt, gevolgd wordt door de betaling van het verlovingsgeschenk bestaande uit een paar armbanden en een paar ringen, waaraan ook de betaling haar naam ontleent nl. galang sabantoe, tjintjin sabantoe. De jongen wordt nu geroepen en krijgt van de ouders zijner uitverkorene een zelfde geschenk. Na drie dagen trekken nu de beide jongelui naar hun dorpshoofd, waaraan ze het geval uitleggen; deze doet hun daarop de ringen en armbanden om en bepaalt het tijdstip van de bruiloft. Meestal is dat na één tot drie maanden, in sommige gevallen kan om bijzondere redenen tot een jaar uitstel gegeven worden. Het is den verloofden na dit ceremonieel veroorloofd samen te leven, wat elders officieel verboden is.

Aan de Mapan gaat een en ander al zeer eenvoudig in zijn werk, men stuurt er daar een welmeenend vriend met een ring op uit, om dien aan het meisje te geven. Neemt deze den ring aan dan is de verloving tot stand gekomen. Zoo niet dan voegt ze daarbij een strootje zonder tabak, welk symbool (panoelakan van toelak = afwijzen) de beteekenis heeft van haar onwil in deze verbintenissen.¹⁾

Nadat de verloving besloten is spreekt men in het Kota Waringinsche zijn schoonvader aan met mamah, de schoonmoeder met bidi of mima.

¹⁾ Van de Maleiers in de Oeloe Soengai kwam mij slechts van den stand van den landadel (de Anangs) ter oore, dat men grootere verlovingsgeschenken geeft, zooals b.v. een complex vruchtboomen; overigens bepaalt men zich ook daar tot het geven van kleeren en dergelijke.

Moet men trouwen, omdat een meisje zwanger is geworden, dan pleegt men direct te trouwen, en wordt niet eerst de verlovings gehouden; ook als dit tijdens de verloving gebeurt moet dadelijk tot het huwelijk worden overgegaan.

Bij de Ott Danoems noemt men de verloving habandoeng (bandoeng is in het Ngadjoe hoererij, hier echter heeft het deze beteekenis). Daartoe zendt men een vertrouwd persoon naar de familie van het meisje met eenige geschenken, de z.g.n. tonga (hatenga = geven). Dezen zending noemt men de horang (Ngadjoe loelang); neemt het meisje het voorstel aan dan geeft ze den horang een sirih pruim en een ring, zij krijgt dan van hem de tonga bestaande uit eenig geld (f 2.50—f 10.—) benevens een tapih (sarong).

§ 88. De gevolgen der verloving.

De gevolgen der verloving zijn, dat de beide jongelui ten eene male aan elkaar gebonden zijn, andere jonge lieden mogen zich niet — dan op straffe van boete — met het meisje op intieme wijze bemoeien. Gaan we eerst na hoe men de verloving weer kan uitmaken. Reeds boven zagen we, dat de op te leggen straf bij gemeen overleg door de ouders wordt vastgesteld ten tijde van het verlovingsfeest. Waren de verloofden echter nog jong, dan is de straf op verbreking kleiner. Wil de man bv. niet huwen dan is hij zijn geschenken kwijt, en moet de van het meisje ontvangen goederen teruggeven benevens een boete van één djipen betalen; gaat de scheiding van het meisje uit, dan heeft dit ten haren nadeele dezelfde gevolgen. Dit heeft alleen plaats, indien geen van beide partijen zich op een of andere wijze misdragen heeft, als het geval gewoon op onwil berust dus; men noemt de boete kabalangan pisek. Aan de Boelik wordt dit delict gestraft met de helft van den bruidsschat voor een meisje van dien stand te betalen. Aan de Lamandau is deze boete bij de verloving bepaald, en draagt den naam pomodjahan.

Wordt de scheiding echter op grond van een misstap van een der partijen uitgesproken, dan moet de schuldige drie tot vier djipen aan de beleedigde partij betalen. De Ott Danoems hebben de boete evenzoo vooruit bepaald; meestal bedraagt deze twee hoeloens à f 30.—.

De Mentobi Dajaks volgen evenzeer daarbij het verlovings-

contract en noemen de boete panoengkoenan benaing. Heeft een andere man het meisje geschaakt dan spreekt men van toengkoen pisek, en de schaker wordt in de eerste plaats aangesproken de uitgaven der door het meisje ontvangen geschenken te dekken, en verder het pelekak pisek te betalen van drie à vier djipen en een djipen voor toetoepe maloe (panjahepak), dit alles aan den beleedigden man te voldoen. De betalingen aan de familie van het meisje resten hem dan nog. Aan de Saroejan is de boete toengkoen sirau lamiang, vijf djipen.

§ 89. Delicten gepleegd tegen meisjes die niet verloofd zijn.

Volledigheidshalve moeten we alvorens tot de behandeling van het huwelijk over te gaan, nog onze aandacht schenken aan strafbare handelingen tegen jonge meisjes gepleegd.

Indien de erven van een meisje, hetzij haar ouders of haar broers, tot de ontdekking komen dat ze met een man in ontucht leeft, wordt de schuldige man aangesproken tot betaling van een boete aan die erven van twee tot vier djipen à f 40.—; de naam van dit delict is dosa boedjang of sarau boedjang, de boete zelf heet panjarau.

Het delict salah besa dengan boedjang wordt bedreven, doordat men zich met een meisje alleen afzondert; het hoeft nog niet te zijn, dat men daarbij al te intiem met het meisje heeft gehandeld, het feit op zich zelf is volgens de Ngadjoe's voldoende om de ouders en verdere naaste familie van het meisje maloe te maken. De aan die familie te betalen boete beloopt één tot twee djipen, de djipen berekend op twee gongs van tien realen.

Het delict salah basa dengan oloh is gepleegd als men een vrouw op een of andere manier aan het lichaam raakt; hoe ongepast de handgreep, hoe hoger de boete, die tusschen een keping en twee djipen varieert.

Indien een meisje zwanger wordt en ze wijst een man als vader aan, zal de rechter hebben uit te maken of dit juist is. Zoo blijkt, dat voor de beschuldiging geen bewijzen zijn, zal het meisje den man de boete: singer tandah sarau moeten betalen dewelke één tot drie djipen bedraagt, naar gelang van den stand van partijen. Is het feit echter bewezen, dan zal een huwelijk moeten volgen of een hooge boete moet betaald worden.

In het Lamandausche wordt ontucht met een meisje gestraft, als het een kind van den hoogsten stand is, met drie losa kapala tadjau (dus bij de betaling moeten twee tadjau's zijn); is het een kind der hoeleen, dan is de kamoeh (boete) bosi sebelas kapala tadjau. Het delict heet garagama poeang. Hebben we met garagama berisi anak te doen, dus als het meisje zwanger is, dan bedraagt de boete voor den eersten stand negen losa kapala agong, in het laatste geval zes losa kapala en drie tadjau. Eenigszins anders zit het geval als een meisje zwanger wordt, nadat ze met meerdere mannen gemeenschap heeft gehad. Het is dan moeilijk uit te maken wie de vader van het kind is. De vroegere methode om zulks uit te maken, was het godsgericht, waarover we in het laatste hoofdstuk zullen handelen. Een andere methode is echter om alle schuldigen te straffen; dezen moeten dan elk twee djipen betalen aan de familie van de vrouw. Is echter een hunner genegen het meisje te trouwen, dan zal hij vrij zijn van de boete, en bovendien nog zijn mede-daders per persoon twee djipen laten betalen. De bruidsschat die voor zulk een meisje door de ouders gevraagd wordt is uiterst gering, omdat haar naam door dit geval zoo bedenkelijk geleden heeft.

§ 90. Verboden grenzen van het huwelijk.

Naar we reeds vroeger meldden is het eigenlijk verboden om door het huwelijk standenvermenging te doen ontstaan; we zullen later zien hoe men daaraan ontkomen kan, en ook met lagere standen kan huwen. Van meer belang is het verbod om te huwen met naaste familie. Men mag niet trouwen met zijn ouders, ooms, tantes, grootouders, zoogbroeders, zusters, en evenmin met zijn broer, zuster. In het spraakgebruik acht men al zijn ooms en tantes vaders en moeders te zijn. Als men daarvan niet op de hoogte is komt men soms tot de ontdekking dat iemand er meerdere moeders op na houdt. Men spreekt dan wel — evenals de Maleiers trouwens — als men het over de echte moeder of vader heeft, over de «ware moeder». Zoo beschouwt men ook zijn volle neven en nichten als saudara's of pahari's. Wil men echter den nadruk er op leggen, dat men met neven te doen heeft, dan wordt van jatatoe's gesproken. Bij voorkeur trouwt men met zulk een jatatoe.

Heeft men een gemeenschap met een der verboden verwanten, dan pleegt men het zwaarste delict dat bestaat, nl. bloedschande

(baradi, soembang, tulah). Dit is een van die delicten, die niet zoozeer gericht zijn tegen een bepaalden persoon, dit is een vergrijp dat de gemeenschap in gevaar brengt, want de goden zijn hierover ten zeerste gebelgd. De straf zal dan ook in hoofdzaak dienen om de hoogere wezens te verzoenen met het gebeurde. In vroeger jaren stond daarop de doodstraf door verdrinking, en de erven der schuldigen hadden een zeer groot feest te geven tot reiniging van het dorp. Had het geval zwangerschap ten gevolge, dan was dit geen reden tot verzachting. Hoe tegenwoordig een en ander toegaat zullen we hieronder zien.

Zoodra men in de Ngadjoe-streken in een dorp kennis krijgt van een dergelijk geval, wordt door de kamponggenooten een koe of karbouw gevangen, liefst toebehoorend aan den schuldige. Dit dier wordt aan de oeloe zijde van den kampong gedood. De kop en een poot worden naar de schuldigen gebracht. Het overblijvende vleesch wordt onder de deelnemers der slachtpartij verdeeld. Vervolgens wordt door het kamponghoofd het bloedschennige paar veroordeeld ter dood. In den tegenwoordigen tijd wordt die straf niet meer toegepast, — of laat ik liever zeggen mij is geen geval daarvan bekend — maar het paar moet het dorp verlaten, nadat het eerst in het midden van het dorp uit een varkenstrog heeft gegeten, zonder daarbij hun handen te gebruiken. Ze worden daartoe op dezelfde wijze als de varkens opgeroepen, na eerst de waarde van den geslachten karbouw te hebben betaald, zoo deze van een ander was. Verder moeten ze een groot feest, het manjaki lewu, betalen, hetgeen neerkomt op een balian hai. Het bloed der daarbij geslachte dieren wordt op de velden en in de rivier geworpen om de goden te verzoenen.

Aan de Aroet werd de doodstraf oudtijds toegepast door de bloedschennigen in een bamboe vischfuik te sluiten en zoo te verdrinken in de rivier; deze straf heette soembang tolak. Daarop werd een feest gehouden, het zgn. mahangoe; een hoofdbestanddeel daarvan was, dat over een vuur twee pijlen werden geblazen de eene naar de zon, opdat deze niet zou verduisteren, de andere naar de aarde opdat ze zal blijven vrucht dragen. In den tegenwoordigen tijd worden de schuldigen verdreven uit het dorp.

Bij de Mamah Darat is de opgelegde boete zestien losa, acht losa komen aan het hoofd en met acht losa gaat men naar het bosch waar deze potten worden stuk geslagen, als een offer

aan de doewata of aardgeesten. Vervolgens wordt de schuldige een boete van elf losa opgelegd, waarmee men de kosten van een feest — het manoedja manoeroek — bestrijdt. De beide lieden mogen in het dorp blijven.

Het delict bloedschande is een dier misdrijven, die niet op klacht vervolgd worden, maar die gestraft worden, zonder andere aanleiding, dan dat men kennis van het geval heeft gekregen. De vervolging heeft om zoo te zeggen ambtshalve plaats door het hoofd, omdat het een overtreding is tegen de veiligheid der gemeenschap als zoodanig.

§ 91. De bepalingen bij het huwelijk.

Als de verloofden den huwbaren leeftijd hebben bereikt of als ze den tijd tot het huwelijk gekomen achten, worden daartoe de voorbereidende maatregelen getroffen. Allereerst moet dan de bruidsschat worden opgebracht, of ten deele worden betaald, want het is geoorloofd een deel daarvan schuldig te blijven of in het geheel niet te betalen. De bruidsschat bestaat bij al deze Dajakstammen; mogen dan ook de namen en ook de vorm van betaling verschillend zijn, een bruidsschat moet er zijn, en deze speelt ook verder door het huwelijksrecht zijn rol, als schrikbeeld om geen fouten tegen de huwelijkswetten te begaan. Wat de oorsprong van deze betaling is zullen we in het midden laten, geen gronden kunnende aanbrengen, die een der gangbare theoriën zouden kunnen bewijzen. We nemen dan het feit aan, en gaan na hoe de verschillende volken den bruidsschat verdeelen. Beginnen we met de Ngadjoe's.

Men heeft, zooals we reeds vermeldten bij de verloving, al vastgesteld, hoe groot de bruidsschat zal wezen. Dit is echter niet de eenige betaling die men te doen heeft. Naast de palakoe toch heeft men in de eerste plaats de sapoet, dit is een geschenk, dat men aan de familieleden van het meisje betaalt. Verder hebben we de betaling pakajan, een betaling aan de ouders als vergoeding voor de uitgaven, in den loop der jaren aan kleeren gedaan. Verder moet boelau kandoeng betaald worden, dat zijn de eet- en drinkwaren — of liever de kosten daarvan — die op het huwelijksfeest genuttigd zullen worden — en rapin toewak, de ingrediënten voor de toewak-bereiding.

Van deze betaling moet men de beide laatste direct voldoen. Tevens moeten op den dag des huwelijks aanwezig zijn:

tt

Rakang idjang, een betaling voor den eersten huwelijksnacht.
 Birang anak, voor het uitrollen der slaapmat.

Benang lapik loeang, een doek als onderlaag voor den tusschenpersoon. Bij het huwelijk is het n.l. gebruik, dat de jongelui tijdens het huwelijksfeest nog gescheiden blijven, bij hun vrienden en vriendinnen; dien eersten feestnacht moeten zij wakend doormaken, daartoe dienen de loeangs.

Pinggan pananan bari djoehoe. Een vergoeding voor het vaatwerk waarvan gegeten wordt.

Toetoeop oewan. Dit is de betaling die de bruidegom, den grootouders van de bruid heeft te voldoen (oewan = de grijsheid).

Boelau singah pilik. De gouden fakkel voor de gekozene, een geschenk voor het meisje.

Garantoeng takoeloek pilik. Een gong als hoofddeksel voor de gekozene als boven.

Timboek tangga. Dit is het getuigengeld, dat aan de aanwezigen wordt uitbetaald, en dat van één keping (f 2.—) tot één djipen varieert. Perelaer is van oordeel in zijn ethnografische beschrijving der Dajaks dat dit bedrag geen ronde som mag zijn (p. 53). De talrijke malen dat ik die betalingen zelf zag doen, heb ik steeds in rijksdaalders of guldens zien betalen.

Al de betalingen varieren in grootte. De palakoe die op zijn minst f 50.— bedraagt, is voor zeer voorname huwelijken tot f 2000.—. Zoo huwde de dochter van een der voornaamste hoofden indertijd, en de ouders ontvingen daarvoor een halamaung brahan die op meer dan twee mille getaxeerd werd.

De bruidsschat wordt uitbetaald aan de ouders van het meisje, die hem na aftrek der kosten van uitzet enz. desgewenscht aan het paar kunnen teruggeven, echter altijd in leen, zooals we later zullen zien. De gemiddelde bruidsschat is vijf djipen of f 200.—; de sapoet belooft ten naastenbij één djipen.

Aan de Saroejan noemt men den bruidsschat adat; hij is voor gegoeden acht djipen van f 40.—; minder gegoeden betalen minder; de gift aan de naaste familieleden noemt men hier ook sapoet en is twee djipen, de tatoeroes is 20—30 guldens, dit is het getuigengeld, dat door beide families gezamenlijk betaald wordt. De Sahiai's noemen den bruidsschat teroes koeroek, hij is daar acht hoeloen à f 30.—.

Verdere betalingen zijn daar tanggoel tawai zijnde dit een gong, die aan de ouders betaald moet worden, en penjakian: een góng, die aan de broers wordt gegeven. Voor het tatoeroes betalen beide partijen een halamaung van $\pm$ f 5.—¹⁾. De Ott Danoems hebben dezelfde namen als de Ngadjoe's, alleen hebben ze voor de gift aan de ouders, die hier uit een gong bestaat, den naam: kohang toendjang.

Aan de Lamandau vergelijkt men den bruidsschat bij een pinang-boom, en noemt daarom deze betaling ook pinang sekajoe. Ze is in de navolgende onderdeelen gesplitst, voor den hoogsten stand in

boengkoeng pinang	— 1 oude pot
oerat pinang	— 5 kettinkjes voor buikband
batang pinang	— 1 blaasroer
daoen pinang	— 1 kain
boeah pinang	— 5 belletjes
poetjoek pinang	— 1 kris
pampa pinang	— 1 dohong
katantean darah pinang	— 1 oud bord.

De katantean is een vaatwerk om het sap dat uit een wonde in den boom vloeit op te vangen. Deze bedragen krijgen de ouders. Maar verder zijn er nog eenige toegiften (boeis) aan den bruidsschat verbonden, die het meisje krijgt, n.l. een roga toea perambasan en een roga moeda halamaung (twee niet prijzige soorten potten).

Verder moeten geschenken (pesalin) gegeven worden, en wel het pesalin ampai (vader) 1 gong.

pesalin indai (moeder) 1 halamaung.

pesalin samiadingan (broeder) ompai (dus aan een oom van vaderszijde) 1 poelau kembang.

pesalin samiadingan indai — poelau sanak.

De bruidegom krijgt evenzeer van zijn schoonouders geschenken (pesalin) n.l. van den schoonvader één tadjau sanak en van de schoonmoeder één hoofddoek, één schaamgordel en twee kains.

Het meisje wordt echter niet geheel vergeten, maar krijgt ook verschillende presentjes van haar man n.l.

¹⁾ In den kampong Batang Taboeloe (Oeloe Soengei) vernam ik dat de jongen behalve de djoedjoeran voor zijn vrouw aan haar ouders, ook nog eens dit bedrag aan de eigen ouders moet voldoen; dit zou een tegemoetkoming in de kosten van zijn opvoeding zijn.

De gift noemt men „kasih”.

- mas tail sepaha — 1 koperen pot.
- mas mata — een hoeveelheid kraaltjes.
- panaiknja (voor het bestijgen van den «pinangboom») — 1 halamaung.
- penoeroe kaki (dit is de band waarmee een Dajak die in een boom klimt zijn voeten vastbindt — 1 hoofdband.
- pakoring naik — 1 bijtel.
- pamata naik — 1 paar armbanden.

Deze beide betalingen zijn om de duizeligheid bij het bestijgen der boomen te weren. We zien dan ook dat de giften de zaken voorstellen, waarmee men bij bezweringsen zijn ziel versterkt.

panapihi — 1 kain.

penjambari — 1 borstband.

Ten slotte nog de betaling padjoedjoedan voor het vasthouden van den pinangboom (pepegangan), (mal) bestaande uit een kain.

Voor de hoeloen bedraagt de bruidsschat, die denzelfden naam draagt, slechts één pot ter waarde van $\pm$ f 10.—.

Er zijn ook minder bijkomende betalingen, dan in het eerste geval, ook minder kostbaar, dan daar het geval was.

Aan de Mantobi bestaat de bruidsschat (antaran) uit 18 onderdeelen (antoean) voor orang soeka, voor de maharika uit zeven onderdeelen en voor de hoeloen uit vijf.

Deze antoean worden ook hier betaald in allerhande potten, gongs, gebruiksartikelen en rijst.

Aan de Aroet betalen de orang soeka als antaran vijftien poelau kembang, één gong, één olifantstand; als boeis wordt betaald één halamaung met als tanggoei (deksel) één gong. De gewone kampongman (orang bawahan = de naam waaronder men hoeloen en maharika samenvat, in andere deelen van Kota Waringin noemt men zulke lieden anak lawang) heeft slechts zes tail te voldoen (1 tail = 10 mangkok à f 0.25).

De Mamah Darat geeft als antaran aan het meisje, één tadjau, één tempajan, één bord, één kom, één kain en een paar oorsieraden (soebang). De vader van het meisje wordt begiftigd met een lendengordel, een jasje en een hoofddoek. De moeder krijgt een slendang en een kain.

De Mapan- en Roekoe Dajaks geven den vader van het meisje: één tempajan, één bord, één kom, een paar armbanden, een

paar ringen als mede tampong tawar (§ 74); het meisje noch de andere familie krijgen iets.¹⁾

Thans rest ons nog na te gaan wat de man van lagen stand heeft te betalen voor een vrouw van hogere afkomst.

In § 7 zagen we, hoe men zich door zulk een huwelijk uit zijn stand kan verheffen. Men heeft echter in Kota Waringin de toeboes lajoem te betalen, dat is een bedrag bestaande uit den bruidsschat, dien men voor eigen stand zou moeten betalen, vermeerderd met dien, welke voor de vrouw voldaan moet worden, dus een dubbele bruidsschat.

Aan de Saroejan zien we hetzelfde. Bij de Ngadjoe's echter wordt de gebruikelijke bruidsschat verdubbeld zoodat de djipen, die met een tatau trouwen wil, het dubbele heeft te betalen van het bovenvermelde. Deze regeling bestaat nog tegenwoordig, ten minste als de ouders het huwelijk niet weten te verhinderen.

In de Bovenlanden wordt de bruidsschat nog altijd in de genoemde gebruiksartikelen voldaan, benedenstrooms echter wordt daarvoor meer en meer geld gebruikt. De invloed, dien de Zending op het huwelijksrecht heeft gehad zullen we later afzonderlijk behandelen.

§ 92. Het huwelijksfeest.

Eerst dient echter nog op eenige bijzondere gevallen de aandacht gevestigd te worden.

Als de verloofde alvorens te trouwen is overleden, moet de vader der overledene (meisje of jongen), er voor zorg dragen, dat er een plaatsvervanger is (paramoe pisek). Is hij daartoe niet in staat, dan moet hij de contractueele boete betalen. De vervanger moet ongeveer van denzelfden leeftijd zijn en dezelfde kwaliteiten bezitten als de overledene. Men neemt in den regel daartoe zoo mogelijk een jong broertje of zusje; het batoe saki en toeroes moet dan opnieuw betaald worden en het manjaki opnieuw plaats hebben.

Als om een of andere reden, buiten de schuld van partijen, het huwelijk niet op den vastgestelden datum kan doorgaan, moet de jongen het meisje een vergoeding betalen die men parabar noemt, en dient om haar te troosten in het uitstel.

¹⁾ Bij de Boekits van Barabai krijgt het meisje als bruidsschat (adat djoe-djoeran) 1 bord, 1 rijksdaalder en 1 ketting waaraan twee ringen zijn bevestigd. De rijksdaalder is de batoe saki.

Gaan we thans het gewone huwelijksfeest der Ngadjoe's na. Den dag van te voren is het contract opgemaakt, dat tegenwoordig schriftelijk gebeurt, maar vroeger bij gemeen overleg in tegenwoordigheid der oudsten. Dezen zijn daarbij tegenwoordig natuurlijk ook aanwezig. Den volgenden dag na 12 uur, als de zon dalende is, wordt de man door zijn vrienden naar het huis der bruid gebracht, dat deel van den bruidsschat enz. medenemende, dat hij na gemeen overleg betalen zal, ten ware het dat hij rijk genoeg is om alles te voldoen. Hij zet zich te midden zijner vrienden op de voorgalerij neer, gekleed in zijn beste plunje. Er wordt nu een kleine comédie vertoond, waarvan het verloop als volgt is. Het meisje, dat binnenskamers verblijf houdt te midden van haar vriendinnen, vraagt wat daar voor een rumoer vóór het huis is. Een familielid gaat op onderzoek uit, en komt terug met de mededeeling dat er een fraai uitgedost persoon, te midden zijner vrienden zit. Dit spel van vraag en antwoord gaat eenigen tijd door; dan wordt de jongen binnen gelaten waar hij zijn geld aan den vader afdraagt. Het meisje heeft zich ondertusschen in een afgeschoten ruimte teruggetrokken. Zoo is de avond aangebroken, die met balian-feesten wordt doorgemaakt, want geen der beiden mag dien nacht slapen, waarvoor de vrienden en vriendinnen zorg dragen. Men houdt zich dan met praten bezig, hetgeen in dit geval door de Dajaks «hapelek» genoemd wordt. Den volgenden dag om ongeveer 2 uur 's middags gaat men dan over tot de eigenlijke huwelijks-ceremonie, het manjaki eawa habana. Deze plechtigheid is ook bij de Sahiai Dajaks en die der Saroejan precies gelijk. In de laatste streek noemt men dit feest bagawi ningkot naugh (ningkot = bestijgen, naugh = echtgenoot).

De beide huwelijksandidaten gaan naast elkaar op een gong (garantoeng, kalatoeng Ott. D.) zitten, de jongen rechts van het meisje. Voor hen staat een gong met rijst, waarin een sawang-boompje staat; daarnaast staat een rotanslinger en deze beide zijn aan een lans, die evenzoo in de rijst staat, verbonden middels een tali tongang. Om dit geheel staan eenige borden met spijzen, een bord met bloed (tamoerang O. D.), waarin tevens een amulet (karoehai) en een bijtel (kotak) ligt, toewak en pinang. In de gong met rijst staan ook eenige rotanstokjes, die popjes moeten voorstellen; dit wordt nader verduidelijkt door twee splinters, die de armen moeten voorstellen. Deze sawangboom is de sawang

oentoeng en wordt gezegd de levensboom (batang garing) te zijn, het is verbonden aan de kracht en moed (de lans) en de afhankelijkheid (de rotanslinger). Zoo, tezamen verbonden, staan ze in de rijst (het symbool der vruchtbaarheid), waaruit de kinderen voortkomen (de rotanpopjes = hampatong oeai); de gong symboliseert rijkdom. ¹⁾

De jongen houdt nu den boom vast met de rechterhand en den uitgestoken duim naar beneden gericht, het meisje omvat met de rechterhand duim en boompje; het symbool is duidelijk en behoeft geen nadere verklaring.

Boven het hoofd van het paar hangt een in elkaar gerold net, en een bijl om hout te kappen. De vrouw heeft haar eene voet op een uitgespreid net, den anderen op een bijtel. Een en ander is, zooals we reeds vroeger zagen, een middel tegen de kraamvrouwgeesten en om de ziel te versterken. Dan treden de vooraanstaande oudsten naar voren, die één voor één, onder het uitspreken van bezweringen om kinderzegen, bij het echtpaar met het varkensbloed, dat ze op de punt van een dohong (vaker komt het echter voor, dat men daartoe den reeds meermalen genoemden rijksdaalder gebruikt), doen, en hoofd, neus, kin, borst, handen, polsen en voeten aanstippen. Het eind is, dat beiden op de dohong bijten. Vervolgens houdt de dienstdoende priesteres een bord rijst voor, waarvan ze tezamen eten, en het dorpshoofd reikt hun de sirih. Daarna worden door de balian aan beiden kralen-armbanden omgebonden. Het echtpaar staat nu van de gong op, die dadelijk door den man wordt opgepakt, en daar krachtig driemaal op slaat (mamba garantoeng), hij loopt dan naar de dwarsbalk waar het dak op steunt (sampajan), en raakt deze driemaal aan terwijl hij «hau» roept (nanjan).

Men neemt daarop den sawang-boom en plant dien rechts van de huistrap, als men naar beneden gaat; de jongen graaft het gat, het meisje plant den stam. De speer en de rotan, die men inmiddels heeft losgemaakt, leunt men tegen het pas geplante boompje aan.

¹⁾ Indien men een voornaam Bandjareesch huwelijk meemaakt, ziet men voor bruid en bruidegom een nagemaakt boompje met spiegeltjes enz., dit stelt den levensboom voor (de mannelijkheid), dwars door een pisangblad (het hymen) staat dit boompje in een hollen bamboekoker (de vrouwelijkheid) die op zijn beurt in een gong met rijst staat (rijkdom en vruchtbaarheid). Aan de andere zijde van het bruidspaar staat de kwast voor het tampong tawar en het sirih stel.

Het huwelijk heeft dadelijk kracht, maar gedurende de twee eerste dagen mogen de echtelieden het huis niet verlaten. Is deze pali-periode afgelopen, dan moeten ze, den daarop volgende ochtend, aan de batang alle daar liggende prauwen schoonmaken. Het is begrijpelijk, dat er dan heel wat prauwen zijn, allerhande grapjes worden dan tegen de jonge echtgenooten gemaakt, waarbij er zijn die bij ons grof zouden genoemd worden.

Ze verblijven dan gedurende eenige weken in het huis van de vrouw, en gaan daarna voor een paar dagen bij de familie van de vrouw logeeren; als ze daar vandaan vertrekken, krijgt het meisje nog eenige geschenken van haar schoonouders. Waar ze verder zullen verblijven wordt later behandeld.

De oudsten, die hun hulp bij het manjaki verleenden, krijgen voor de moeite de aanwezige toewak: boean (Sar.), die dat ijlings nuttigen onder het geroep «hau, hau» door de aanwezigen (madoh boean, Sar.). De Ott Danoems noemen het feest saki koroe (koroe = huwen) en volgen dezelfde gewoonten daarbij.

Aan de Mantobi wisselt het feest naar gelang van den stand van de huwelijksandidaten. Het huwelijksfeest voor den hoogsten stand noemt men kotah pangatikal, voor de maharika: sondang sahari en voor de hoeloens: batjaoep soensoeng. Hierbij is ook het met bloed bestrijken (basangkolan) het voornaamste bestanddeel. Men noemt daarom ook de huwelijksadat hier adat sangkolan palit.

Bij het bestrijken met bloed zit de man tegenover de vrouw, de eerste met het gezicht naar het Westen, de laatste naar het Oosten gericht.

Aan de Boelik waar men de plechtigheid al evenzoo basangkolan noemt, wordt het werk verricht door een man en vrouw van den stand der huwelijksandidaten. Eerst wordt de bruid behandeld, en daarna de bruidegom. De bolins (priesters) houden inmiddels een bezwering voor kinderzegen.

Daarna heeft de ceremonie van het eten plaats; daartoe wordt een bamboe aangebracht met kleefrijst en kip, die daarin bereid is. Deze wordt in twee gelijke stukken gekapt, en elk der beiden krijgt een stuk. Daarbij wordt een andere bamboe half in pisangblad gehuld en toewak (obat pandoe) bevattend, aangereikt, waaruit eerst de man en daarna de vrouw zich tegoed doet. Hierna gaat men op de slaapmat zitten; aan weerszijden en tusschen de beiden in, zit een kampong-oudste. Een kip, die met de hand

de hals is omgedraaid, en bereid is met halia (ajam habar daoet), wordt op pisangblad onder het bruidspaar en de naaste familie verdeeld. De restantjes worden voor het huis op den grond gestrooid, terwijl de verzamelde menigte bekend wordt gemaakt met het gebeuren van dezen dag.

Bij de Mamah Darat vereenigen de feestvierenden zich in hun beste plunje bij de balai. Ze loopen daar in optocht zeven maal om heen. Voorop gaat de bruidegom, geflankeerd door twee meisjes uit de kennissen van zijn bruid, daarachter de bruid met twee vrienden van haar man. Deze bruidsjonkers en -meisjes noemt men de sampat; in geval een hoofdenkind trouwt heeft elk vier sampats in plaats van twee. Terwijl de optocht zich zoo rond de balai beweegt, staat het hoofd zelve op de trap of het voorportaalje, en strooit van daaruit gele rijst over de rondtrekkenden.

Na den zevenden ommegang gaat men naar binnen, waar het basangkolan plaats heeft. Na afloop hiervan biedt de bruid haar man en diens ouders de sirih aan, terwijl de man deze beleefdheid ten haren aanzien en aan haar ouders herhaalt. Is ook het ceremonieel van het samen eten volbracht, dan begeeft men zich naar de rivier waar man en vrouw zich tezamen baden. Men keert dan naar huis terug, alwaar op kosten van den jongen echtgenoot gegeten en gedronken wordt. De vader van het meisje draagt dan met een fraaie rede zijn dochter over aan den vader van den bruidegom. De beiden spreken nu verder van hun schoonvader als: *kaja lanang*; de schoonmoeder: *kaja adoen*.

Aan de Aroet noemt men het huwelijksfeest *banai*k. Hierbij is een eigenaardigheid, dat men bij het basangkolan de haren der beide kandidaten tezamen bindt. Na afloop dier plechtigheid wordt deze knoop afgesneden en op den grond geworpen. Als de sawang geplant wordt, legt men deze haarknoop onder in het plantgat. Het is dus een haaroffer, waarschijnlijk om den oerai kennis van het gebeuren te geven.¹⁾

¹⁾ Bij de Boekits van Barabai gaat het ceremonieel weer anders toe. Elk der huwelijkskandidaten gaat op een punt van een bank zitten, ze schuiven langzaam naar elkaar toe; zoodra op de bank plaats is voor een ander persoon gaat een familielid daar zitten en begint mee te dringen. Een en ander wordt herhaald tot dat de kandidaten tegen elkaar aanzitten, als het ware door de wederzijdsche familie tot elkaar gebracht zijn. Als het zoover is

Nadat deze ceremoniën zijn vervuld, heeft overal het huwelijk direct kracht. We ontmoetten slechts bij enkele familiën de gewoonte, om een oude vrouw gedurende die eerste nachten tusschen de jongelui te doen slapen. Dit is echter het gevolg van bepaalde familie-adats. ¹⁾

Zulke familie-gewoonten zijn trouwens zeer verbreid in deze streken, ze staan veelal in den reuk van door de schutsheilige der familie te zijn voorgeschreven en worden, vooral nadat men meent er voordeel uit getrokken te hebben, met groote nauwgezetheid doorgevoerd.

In geval van kinderhuwelijken heeft hetzelfde ceremonieel plaats als boven beschreven, daarna scheiden de beiden weer, om eerst als ze de geslachtsrijpheid hebben bereikt, het huwelijk de facto aan te gaan. In dat geval heeft dan in de meeste gevallen geen verder ceremonieel meer plaats, soms echter moet er nog een klein manjaki met kippenbloed plaats hebben.

Bij de Boekits van Barabai is het noodzaak voor den man om de eerste maanden na het huwelijk in het huis van zijn vrouw te wonen.

Wil hij dit niet, dan zal hij zich hebben te verantwoorden en indien hij zich niet tijdig bedenkt, zijn vrouw zich van hem laten scheiden, en hij zal de schuldige partij zijn, dus moeten betalen.

We moeten thans nagaan wat de gevolgen van het huwelijk voor partijen zijn.

Indien om bepaalde redenen een spoedhuwelijk gesloten moet worden, blijft de verloving achterwege. In dat geval heeft men tevens na het huwelijk niet de pali-periode van twee of drie dagen.

§ 93. Het gehuwd zijn.

Als men eenmaal goed en wel getrouwd is en alle verplicht heeft het palas (met bloed bestrijken) plaats, en daarmee is de plechtigheid afgelopen; tijdens het palas wisselen ze sirih en een weinig rijst. Het eind is natuurlijk een feestmaal.

¹⁾ Ook bij de Maleiers van Kota Waringin heeft men deze gewoonte niet, na het huwelijksfeest kan men direct gemeenschap hebben met zijn vrouw. Gedurende drie dagen mag men het huis echter om geen reden verlaten. Na afloop van dien termijn heeft een nieuw tampong tawar (zooals het ceremonieel hier heet), (tindjau awan heet het feest) plaats, waarna ze dadelijk de wederzijdsche familie gaan bezoeken, om eenige geschenken als kains enz. in te zamelen.

tingen, die de beleefdheid ten aanzien der familie vereischt, achter den rug zijn dan brengt de adat mee, dat men zich in den kampong van het meisje vestigt, als men althans van verschillende dorpen afkomstig is. Veelal zal men den eersten tijd in het huis der schoonouders blijven wonen, omdat het jonge paar meestal nog geen eigen huis bezit. Als de bruidsschat nog niet is betaald, zien we ook veelal, dat de jongen, meer dan de eerbied hem op legt, werkzaamheden voor zijn schoonouders verricht. Woont men nog in familiehuizen, dan trekt men bij de familie van het meisje in, hetzij in een leege kamer dan wel in een nieuw bijgebouwde; in dat geval helpt een ieder het nieuwe paar, om de vereischte materialen bij elkaar te krijgen.

In de Benedenlanden, waar reeds meerdere lieden door hun werk aan een bepaalde plaats gebonden zijn, ook mede omdat de invloeden, die daar op de gemeenschap werken, deze sterk hebben vervormd, zien we de jong getrouwen, na de beleefdheid te hebben in acht genomen, zich naar elders begeven om daar in hun levensonderhoud te voorzien.

Het leven gaat dan met minder of meer moeite zijn gang, de echtelieden bewerken gezamenlijk hun velden, de man gaat op boschproducten uit, de vrouw verdient er een duitje bij met vlechtwerk of iets dergelijks. Als er kinderen komen zien we den vader al evengoed op het kind passen, als de moeder. Hij schaamt zich daarvoor in het geheel niet; om, als moeder ander werk heeft, het kind bv. te gaan baden in de rivier, vindt hij uiterst gewoon. Hij is bij die bezigheid ook niet hardhandiger dan de moeder, en let evengoed op dat geen water in neus of mond van het kind komt. Brandhout klein hakken is geheel zijn werk, de vrouw doet slechts aan het huishouden en den ladangbouw, om haar vrije avonden aan het vooral in de Ngadjostreken, uiterst fijne vlechtwerk te besteden.

§ 94. Bijzondere huwelijksvorm.

Allereerst een merkwaardig huwelijk, dat door de basirs geheel met het gewone ceremonieel wordt gesloten met andere mannen. Ter onderscheiding van de hermaphroditen worden de basirs, die niet van de toeteroenan dewa zijn, maar zich slechts kenmerken door vrouwenkleeren, basir totok (mondbasirs) genoemd.

Een afgedwongen huwelijk is het z.g.n. mandai. Men stapt daartoe met een kostbaar vaatwerk onder den arm naar het huis

der uitverkorene, en zegt — aldaar aangekomen — dit huis niet weer te verlaten, dan nadat het huwelijksfeest is voltrokken. Stemmen de ouders toe, dan krijgen zij de blanga of anderen pot; zoo niet dan moeten zij de waarde van den pot aan den indringer vergoeden. Dergelijke lieden geven zich door deze handeling aan de verachting der medeburgers prijs, ze doen het slechts als ze vreezen een blauwtje te zullen loopen, of als ze dit al gedaan hebben.

Meer wordt van deze methode gebruik gemaakt door meisjes, die 't meestal in dat geval op haar verleiders gemunt hebben. Ze lokken dezen daartoe in huis, sluiten de deur, stapelen allerlei kostbaarheden voor den jongeling op, die trouwen moet of de uitgestalde waar vergoeden. Als hij trouwt krijgt hij echter niet de betrokken goederen. Het meisje wordt niet zoozeer om deze handelwijze veracht, men vindt haar in den regel slechts te dom, het geval zoover te hebben laten komen, zonder zich verzekerd te hebben dat de betrokken man haar werkelijk zou huwen.

Trouwt een man een meisje, dat nog een oudere, ongetrouwde zuster heeft, dan zal hij deze zuster een geschenk hebben te geven, om haar schadeloos te stellen voor deze passeering. Men noemt zulk een huwelijk masawa nangkalau kakoe (trouwen met voorbijgang van de oudere). De gift, die 1 djipen bedraagt, noemt men tangkalan sawa.

§ 95. Schaking.

We spraken reeds in § 88 van de schaking van een verloofde; schaking van een getrouwde vrouw zal ons thans bezighouden. Want werd in § 93 het idyllisch huiselijk leven geschetst, er is haast geen Dajaksch huwelijk, of er is wel eens een kwestie van schaking, overspel of iets anders van dien aard bij te pas gekomen. Allereerst dan moet er op gewezen worden, dat een schaking niet kan plaats hebben zonder den wil van de vrouw; de Dajaksche is niet een persoontje, dat tegen haar wil met zich zal laten doen wat anderen goeddunkt. Behalve dat het voorkomt, dat een man tijdens de aanwezigheid van den echtgenoot met de vrouw wegloopt, komt het ook voor — en dat is meer gebruikelijk — dat een en ander plaats heeft, als de man al langer of korter tijd afwezig is, b.v. om boschproducten te zoeken.

Al de man den schaker weet te achterhalen, komt het tot een zaak, en de boete, die den schaker wordt opgelegd, belooft dan

tweemaal de palakoe, die de bedrogen man heeft moeten betalen, toen hij destijds met de vrouw huwde; verder ontvangt hij nog één djipen als penjahepak (om zijn beschaamd zijn te vergoeden); ten slotte moet hij nog betalen één stel kleeren en een manjaki met een varken als offerdier om het sial van den beleedigden man af te wenden. Dit penjahepak of pahepak beteekent zooveel als penjau (wasschen); de beleedigde partij toch is beschaamd en hiermee wordt deze sial-toestand van maloe-zijn beëindigd. Men betaalt deze boete n.l. in een offerdier met bijbehooren, waarmee men een extra-bezwering houdt om de gevaren af te wenden.

Heeft deze betaling plaats gehad, dan wordt na de bezwering het volgende ceremonieel gevolgd. De vrouw gaat met de beide mannen naast zich zitten, maakt een tweetal sirih-pruimpjes en geeft aan elk der mannen één daarvan, den schaker met de rechterhand, den gewezen echtgenoot met de linker. Men acht dit voor wat den laatste betreft het teeken der verdere afwijzing, voor den eerste is het om zoo te zeggen de wettiging van den op onwettige wijze gesloten huwelijksband. De nieuwe man moet tevens alle bijkomende betalingen, die destijds gedaan zijn, aan den gewezen echtgenoot terugbetalen. Neemt de gewezen echtgenoot zijn vrouw echter terug, dan wordt de kwestie niet als toegkoen beschouwd; het wordt dan gewoon als sarau (overspel) behandeld, wat we later zullen leeren kennen.

Is de hierboven aangegeven wijze van bestraffing die, welke gangbaar is in de Ngadjoe streken, we zien elders de volgende straffen bedongen.

Aan de Saroejan moet de schaker den beleediger betalen 20—25 djipen als toegkoen, en 2 djipen moeten door de vrouw aan haar vroegeren man betaald worden, hetgeen men agong penjahepak noemt. Oordeelt ze het echter beter tot haar eersten echtgenoot terug te keeren, dan komt te haren laste nog een tweede betaling, ook van 2 djipen, die men pangian noemt.

Aan de Mantobi, waar men het schaken van een getrouwde vrouw toegkoen pangkoe (pangkoe = schoot) en de boete panoengkoenan pangkoe noemt, wordt de hoegrootheid daarvan vastgesteld bij het huwelijksfeest — evenals trouwens bij de Ngadjoe's —, maar zij is zoo verschillend, dat er niet, zooals bij de bovengenoemden, een vast aangenomen bedrag kan genoemd worden.

Aan de Boelik zien we het geval straffen met 1 kotei (10 losa). In dit gebied hebben we de eigenaardigheid, dat hoofden zwaarder beboet worden; ik maakte mee, dat een hoofd op grond van zijn hoofdschap 15 losa moest betalen. Op den koop toe achtte de Zelfbestuurder het onmogelijk den man te handhaven en ontsloeg hem dus.

Aan de Aroet moet de geschaakte vrouw den bruidsschat enz. terugbetalen, als ware het een geval van scheiding (sarah) door haar schuld. De schakende heeft bovendien nog eenmaal den bruidsschat te voldoen.

De Mamah Darats beboeten den schakenden man met de waarde van den bruidsschat; de vrouw moet als in geval van scheiding betalen.

De Mapan- en Roekoe-Dajaks achten de geheele zaak afgedaan, doordat de man 3 tadjau boekoeng aan den beleedigde betaalt.

Kwesties van dezen aard komen zeer veel voor. Op mijn reizen bracht men mij steeds weer zulke zaken voor. Veelal stelde de beleedigde man in zulke gevallen weinig prijs op het terugkomen van zijn vrouw, als hem zijn verlies aan geldswaarde maar op de gewone wijze vergoed werd. Het moet gezegd worden, dat, als de zaak dan werd uitgemaakt door de oudsten onder mijn bijzitterschap, de schuldigen steeds betaalden. Slechts eenmaal is mij zoo'n zaak voor de karapatan te Pangkalanboen voorgebracht.

Een vreemd geval heeft zich ter zake destijds voorgedaan voor den landraad te Koelakapoeas; daar kwam een toengkoenzaak voor, maar de schaker beweerde, dat de geschaakte niet gehuwd was met den beleedigde. Het bleek inderdaad, dat er geen lieden waren, die de toeroes ontvangen hadden, dat dit huwelijk een onderonsje was geweest, waarbij de gemeenschap niet vertegenwoordigd was geweest; slechts de vader der vrouw zeide den bruidsschat ontvangen te hebben. De Dajaksche adviseur bij den landraad achtte een dergelijk huwelijk mogelijk en meende de huwelijksluiting volgens het adatrecht geldig te zijn. De zaak is destijds, naar ik vermeen, uitgesteld; de uitspraak is mij niet bekend. Op mijn vele in deze streken gedane reizen heb ik nergens een huwelijk aangetroffen, waarbij de gemeenschap niet vertegenwoordigd was. Desalniettemin is het natuurlijk mogelijk, dat bijzondere gevallen zulk een huwelijk

wettig kunnen doen zijn. Het geval is hier slechts vermeld om der volledigheds wille; ik kan niet instaan voor de juistheid van des adviseurs woorden.

§ 96. Overspel.

Overspel komt zoo mogelijk nog meer voor dan schaking. Bij de groote groep der Ngadjoe's onderscheidt men de sarau in drie gevallen, nl. sarau boedjang en sarau sawa, welke laatste men verder verdeelt in sarau door vrouwen gepleegd, die nog geen, en door die, welke wel kinderen hebben. De eerste groep behandelden we reeds. Als een getrouwde vrouw overspel pleegt, wordt de overspel plegende man beboet met 2—5 djipen, te betalen aan den beleedigden man. Heeft de vrouw echter reeds een kind, dan wordt de boete tot 12 djipen. In beide gevallen moet verder penjahepak — 1 djipen — betaald worden, 1 stel kleeren en de bestanddeelen voor een manjaki bawoi (varken). Waarom het laatste geval zooveel hooger beboet wordt, werd mij verklaard een gevolg te zijn van den sial-toestand, waarin daardoor ook het kind is gekomen.

We zien nu wel gebeuren, dat een getrouwde vrouw een man aanklaagt met haar overspel gepleegd te hebben. Ze zal in zoo'n geval hebben te bewijzen, dat zulks juist is; kan ze dat niet, dan wordt zij beboet wegens het delict «tandah sarau» met 1—4 djipen.

Wordt het overspel plegende paar betrapt door iemand (niet den echtgenoot van de vrouw), dan kan men diens stilzwijgendheid koopen door een betaling «toetoe mata soembel pinding», bestaande uit een stel armbanden ter waarde van ongeveer f 10.—. Krijgt de man der vrouw nu verdenking, dan zal de tot stilzwijgendheid omgekochte niet getuigen. Wat de Maleier sorok noemt, wordt door den Dajak met soeap aangeduid; de eigelijke beteekenis daarvan is de hoeveelheid rijst, die men op eenmaal met zijn vingers in zijn mond kan brengen (soembel pinding = een prop in het oor). Wordt echter later door de echtgenoot dit geval gesnapt, dan wordt de omgekochte beboet met 2—4 djipen, welke boete pahalian bandoeng heet (pahalian = teruggeven, bandoeng = iemand, met wien men overspel gepleegd heeft).

Indien iemand met een vrouw overspel wenschte te plegen en hij moet in haar huis de slaapplaats van een andere vrouw pas-

seeren, dan moet de overspelige aan die tweede vrouw een vergoeding betalen, want doordat de schuldige haar mat is voorbijgegaan, is zij in sial-toestand gekomen. De boete, die te voldoen is, heet talamping (ook wel soero amak hoewak) en beloopt 1—2 djipen (talamping is het stuk boomschors, dat men onder kleine kinderen legt die nog niet zindelijk zijn; in dit geval heeft het den zin de vrouw tegen de gebeurende «vuiligheid» te beschermen; soero = slaappleats, amak = ligmat, hoewak = afkopen).

Een poging tot overspel vinden we in het geval der boete oep hoema, tama karoeng, welk geval zich voordoet als iemand het huis binnen gaat en zonder meer de kamer van een ander betreedt, waar diens vrouw vertoeft. Ook als de man verzekert zulks abusievelijk gedaan te hebben, wordt hij beboet met een betaling van 1 gong van f 20.— of 1 djipen.

Is een overspelende man gehuwd, dan wordt ook de medeplichtige vrouw door de vrouw des mans beboet. En wel in dier voege, dat, als de man met 10 djipen gestraft wordt, de schuldige vrouw 19 sambas moet betalen (een sambas is een goedkoope pot, die ongeveer in waarde gelijk staat aan $2-2\frac{1}{3}$ katti gong metaal à f 2.— per katti). De betaling, door de vrouw te doen, noemt men pahandjak (afgeleid van handjak = zich vermaken).

Als de overspelige vrouw, zoowel als de man, gehuwd is, wordt door de beleedigde vrouw bovendien nog de echtgenoot van de schuldige vrouw aangesproken tot betaling van 1—2 djipen, benevens sakipalas, welke boete genoemd wordt panangkalan sawa habandang (panangkalan = stuk, aandeel; alzoo een aandeel bekomen in het overspel-plegen der echtgenooten). Het zonderlinge bij deze kwestie is, dat de vrouw van den overspeligen man niet beboet wordt, hetgeen mij in de praktijk, toen een dergelijke kwestie aan mij werd voorgelegd, bleek.

In het huwelijkscontract wordt de boete voor dosa (sarau) veelal in dezen geest vastgelegd; de bijzondere gevallen en extrastraffen worden echter daarin niet opgenomen. Het is niet noodzakelijk en komt dan ook lang niet altijd voor, dat zulks tot echtscheiding aanleiding geeft. Ik herinner mij de ergernis, waarmee Perelaer in zijn «Ethnografische beschrijving der Dajaks» gewag maakt van een man, die zijn vrouw zeer prees om haar veelvuldigen ontuchtigen omgang met andere mannen, waardoor

hij zich een ruim bestaan verschaft. Een soort Dajaksch soute-neurschap, dat inderdaad niet tot de zeldzaamheden behoort.

Aan de Mantobi is de dosa veelal oorzaak van echtscheiding, en de boete, die betaald moet worden en pemboengan genoemd wordt, hangt er af van den stand der lieden en is bij het huwelijk vastgesteld. Het overspel wordt hier ook wel perangai genoemd.

Aan de Boelik straft men dosa met 6 losa.

De Aroet-Dajaks beboeten den overspel pleger met 8 poelau kembang, welke betaling zij noemen hoekoem kamoeh (kamoeh beteekent gewoon: boete). Is de overspel plegende man getrouwd, dan betaalt hij bovendien hetzelfde bedrag nog eens aan zijn vrouw. De Mamah-Darats beboeten het geval met de grootte van den bruidsschat, dien de beleedigde vrouw destijds heeft ontvangen, te betalen aan de vrouw.

De Mapan- en Roekoe-Dajaks maken de kwestie uit door middel van een boete van één tadjau boekong.

Het kan echter zeer wel voorkomen, dat een man met meer dan één vrouw trouwt; bigamie is niet verboden; hij heeft dan echter daarin zijn vrouw te kennen en haar schadeloos te stellen op de volgende wijze.

§ 97. Bigamie.

Zien we eerst, hoe een en ander aan de Saroejan plaats heeft.

Als een man met een tweede vrouw trouwt, heeft hij na verkregen toestemming van zijn vrouw voor de tweede echtgenoot den gewonen bruidsschat te voldoen. Nadat het gebruikelijke ceremonieel heeft plaats gehad, moet daarop een tweede plechtigheid volgen. Hij betaalt daartoe eerst aan zijn eerste vrouw de z.g.n. pahoenda, bestaande uit: 1 bord, 1 kom, 1 lamiang, 1 parang, 1 paar gouden oorsieraden, 1 sarong, 16 katti armbanden metaal (agong batansia, hieruit kan 1 stel armbanden gemaakt worden die men hier sia noemt), alsmede een grooten zonnehoed, tangkoi dara.

Vervolgens wordt een groot feest gegeven, het z.g.n. oendoea hoenda, waarbij een varken geslacht wordt; dit slachten heeft plaats, doordat de vrouwen tezamen een dohong vasthoudende, het dier kelen. Terwijl dit plaats heeft, dansen de genoodigden daar omheen. Deze dans heet magajan en bestaat slechts uit een langzaam met uitgespreide armen om het varken schuifelen.

Na dit gebeuren geven de vrouwen elkaar sirih: nongga sipa sirih (nongga = geven, sipa = pruim), waarna ze tezamen toewak (boeap) drinken.

Het komt niet zeer vaak voor, dat het veelvrouwendom in praktijk wordt gebracht. Veelal ziet men het slechts gebeuren, als de echtgenoot zwak is en haar huiselijke plichten of huwelijks-plichten niet kan vervullen. De eerste vrouw blijft het hoofd, maar wordt geholpen door de, meestal jongere, tweede vrouw. Geeft de man een zijner vrouwen een geschenk, dan moet ook de andere een gelijkwaardig cadeau krijgen, dan wel door geld worden schadeloosgesteld. In het Kotawaringsche was het slechts den hoogsten stand veroorloofd in bigamie te leven; het komt daar thans echter zelden onder de Dajaks voor.

Aan de Katingan wordt de betaling aan de eerste vrouw niet door den man gedaan, maar door de nieuwe vrouw; deze moet om als echtgenoot te worden erkend aan de eerste vrouw 6—8 djipen betalen alsmede sirau lamiang, waarbij 1 varken; deze betaling heet pandoea of pahindjau. Ook moet ze de betaling pakaian sinda mendeng doen. Dit pakaian is een stel kleeren of, zooals de woordelijke vertaling luidt, kleeren (voor) eenmaal staan.

Ook in de Ngadjoe-streken moeten de beide vrouwen door den man op gelijke wijze behandeld worden en blijft de eerste vrouw de meerdere der tweede.¹⁾

§ 98. Een bijzonder geval van toengkoen.

In de Dajaksche maatschappij komt het veelvuldig voor, dat een man voor langen tijd, soms voor jaren, afwezig is op zijn tochten om boschproducten te zoeken; vooral bij de Kahajan-bevolking, wie het reizen en trekken in het bloed zit, gebeurt dit nog al eens. Blijft de vrouw dan achter, dan kan het op hongerlijden uitloopen, vooral als de oogst mislukt is. De man heeft dan ook zorg te dragen, dat de vrouw voldoende onderhoudsgelden heeft. Heeft hij den bruidsschat geheel betaald, dan moet de familie der vrouw ten deele voor het onderhoud

¹⁾ De Maleiers van Kotawaringin kennen deze betalingen niet; zij noemen de verhouding, waarin de beide vrouwen tot elkaar staan, bamadoe. Hoewel het geschenk geen plicht is, geven ze echter toch soms aan de oudste vrouw een presentje.

der alleengelatenen zorgen, anders is dit de plicht van den man of van diens familie. Vervullen dezen hun plichten niet, dan ziet men de vrouw zich veelal in de armen van een anderen man werpen. Komt nu de eigenlijke echtgenoot terug, dan zal hij, alvorens tot een aanklacht in zake toengkoen te kunnen overgaan, allereerst moeten betalen de achterstallige onderhoudskosten; daarna kan hij den man beboeten met 2—6 djipen voor het delict, door hem gepleegd. Is de bruidsschat volledig betaald, dan zal de familie der vrouw gedurende een bepaalden tijd voor het onderhoud moeten zorgen. Gaat de vrouwsfamilie na eenigen tijd deze plichten verwaarloozen, dan moet de vrouw haar mansfamilie daarover aanspreken; doet ze dit niet, dan vervalt haar recht om vergoeding aan den man te vragen, als deze terugkeert. Een dergelijk geval maakte ik aan de boven-Katingan mee, waar de man acht jaren was weggebleven en de vrouw inmiddels met een ander man was gaan leven. De man had den bruidsschat betaald, maar de vrouw had van haar noodtoestand aan de mansfamilie geen kennis gegeven. De man, die de vrouw thans verzorgde, werd beboet met 2 djipen en ging met deze onderhandsche regeling accoord; de vrouw keerde tot haar vroegeren man terug (balang toengkoen); de onderhoudskosten werden niet vergoed.

§ 99. Licht overspel.

Behalve dat men in waarheid overspel kan plegen, heeft men nog een groep overtredingen, die men onder den naam «licht overspel» onder kan brengen. Het zijn echter niet zoozeer overtredingen van de goede zeden als wel overtredingen van goede manieren; men zou ze beter onder salah basa kunnen sorteerden (§ 89). Als men b.v. aan een getrouwde vrouw een bereid sirih-pruimpje aanbiedt, dan wel een sigaret, wordt men beboet; deze boete beloopt van 1—5 kiping. De Mamah Darat en Boelik-Dajaks spreken in dat geval van garagama kotjit (klein overspel) en bedreigen daartegen een boete van 1 tadjau (f 2.50).

Zit men met een gehuwde vrouw op het voorportaal voor het huis en laat men één been naar beneden hangen, dan is men aan hetzelfde delict schuldig; men moet bersila (met gevouwen beenen) zitten.

§ 100. De huwelijksgoederen.

We hebben gezien, hoe de man voor zijn vrouw een bruidsschat betaalt aan haar ouders; of zij al dan niet een deel daarvan terugkrijgt, is een zaak, die slechts de ouders aangaat en niet door het echtpaar zelf wordt uitgemaakt. Wel zagen we, dat ook het meisje eenige persoonlijke geschenken kreeg; die brengt ze alvast mede ten huwelijk, maar ze blijven haar eigendom. Wellicht heeft ze ook nog andere goederen, als heilige potten, gongs, sieraden of iets dergelijks, heeft misschien ook door eigen arbeid zich fondsen verschaft, dan wel door werken of erven bepaalde rechten op gronden bekomen. Dat alles brengt ze mee ten huwelijk, maar het huwelijk is ten opzichte van die zaken geen huwelijk met gemeenschap van goederen; dit kent de Dajak niet. Wat de man en wat de vrouw ten huwelijk heeft gebracht, blijft onverdeeld zijn of haar eigendom of, als er geen kinderen komen, dat der wederzijdsche families. We zullen later bij het erfrecht gelegenheid hebben ons met een en ander nader bezig te houden.

Ook tijdens het huwelijk echter worden goederen verkregen, hetzij doordat de man boschproducten zoekt, de vrouw vlecht, zij samen ontginnen. Deze goederen nu zijn gemeenschappelijk eigendom. Weliswaar ziet men oppervlakkig den man alleen over een en ander beschikken, maar indien men nader kennis maakt met de verhoudingen in het gezin, zal men gewaar worden, dat geen noemenswaardig bedrag wordt uitgegeven zonder de vrouw daarin te kennen. Weliswaar zal de boschproductenzoeker, als hij zelf zijn producten naar beneden brengt, meestal zonder een cent terugkeeren, omdat hij alles in de «wereldstad» verdubbeld of verteerd heeft, maar de weinige zaken, die hij (naast een geslachtsziekte) van z'n tocht thuis brengt, zooals een paar kains of armbanden voor zijn vrouw, worden als huwelijksgoederen beschouwd.

De adatboeten die gebeurd worden ter zake van eenig gepleegd delict door de wederhelft, worden als eigen «goed», om zoo te zeggen als ten huwelijk gebracht goed, beschouwd. Hebben zij echter om andere reden zulk een boete gebeurd, dan is die tijdens huwelijk verkregen bezitting. Ook de rechten te zamen verkregen uit grondbewerking vallen daar onder. Breidt men staande huwelijk een tuin of aanplant uit, dan is de uit-

breiding huwelijksgoed; het meegebracht stuk blijft eigendom van den aanbrengrer of de aanbrengrster. Het onderhoud van het geplante geeft den anderen echtgenoot geen rechten. De vruchten, die geleverd worden door dit aangebrachte goed, zijn echter huwelijksgoed.

Door de heerschende gewoonte om bij de vrouw in te trekken, dan wel in haar kampong te gaan wonen, zien we meestal, dat de kostbare zaken in een huis of in de betrokken kamer, het eigendom zijn van de vrouw; de man toch, die zijn vestiging verlaat, zal geen aandeel in de kostbaarheden naar het huis zijner vrouw mogen meenemen. Ook dit zullen we later bij het erfrecht meer uitvoerig behandelen.

§ 101. Echtscheiding.

Zien we thans hoe een echtscheiding (sarak, hatoelang) plaats heeft, welke betalingen daaraan verbonden zijn, en welke gevolgen een en ander voor de partijen heeft.

Een echtscheiding kan plaats hebben om twee redenen, nl. omdat men van beide zijden genoeg heeft van de echtverbintenis, en daarom bij gemeen overleg van elkaar gaat, in de tweede plaats omdat een der echtelieden zich aan een overtreding heeft schuldig gemaakt tegen de huwelijkswetten.

Steriliteit is geen reden tot echtscheiding; wel is het zeer vaak een der punten, waarom men na bespreking van elkaar gaat.

In een geval van echtscheiding, dat ik meemaakte aan de midden-Kapoeas, was de scheidingsoorzaak zoo zonderling, dat het hier een plaats moge vinden. Men lei mij daar n.l. de kwestie voor, dat een vrouw scheiding van haar man vroeg op grond, dat hij met zijn rug naar zijn vrouw gekeerd placht te slapen, hetgeen haar in sial-toestand bracht. Ik dacht aanvankelijk, dat deze in mijn oogen geringe zonde meer bedoeld was als stok om den hond te slaan; de Dajaks, die de zaak beslisten, vonden het echter wel degelijk een reden tot echtscheiding, met de fout aan de zijde des mans. Na lang praten kon ik de aanwezigen er toe brengen het geval te beschouwen als een echtscheiding bij gemeen overleg. De man weigerde dan ook pertinent de vereischte boete te betalen. Later dit geval herhaalde malen op andere plaatsen van Zuid-Borneo met mannen zoowel als met vrouwen besprekende, vernam ik steeds dat dit inderdaad een groote overtreding was, met reden tot scheiding als het vaak

voorkwam. De vrouw kwam daardoor in sial en zou spoedig moeten sterven. Op geen enkele plaats huldigde men mijn opvatting der zaak, en Mas Kandoeroehan, de mantri poeloehan van Koedangan, noemde kortweg de uitspraak, destijds door mij geforceerd, fout.

Heeft een van beide partijen zich misdragen, dan moet hij de boete «palekak» betalen, die in het contract is aangegeven. Is daarbij, wat zelden voorkomt, niet in dit geval voorzien, dan worden eenige oudsten ontboden, die daarvoor 1 djipen als toeroes krijgen, en de behoorlijke boete vaststellen, meestal op 6—8 djipen, door de partij te betalen, die ongelijk heeft; deze moet ook de toeroes betalen. Heeft een man overspel gepleegd, dan kan de vrouw, indien ze echtscheiding aanvraagt, de palekah van haar man beuren; zij kan dan echter niet de boete op overspel beuren.

Een andere regeling is, dat de man nog eenmaal den bruidsschat betaalt, of de vrouw den bruidsschat teruggeeft en daarbij zijn bedrag nog eenmaal als boete betaalt. Ingeval nu een der beiden reeds een andere boete moet betalen, vervalt bij de scheiding de betaling van den dubbelen bruidsschat, maar kan men volstaan met het teruggeven van de ontvangen gelden of het volledig betalen van éénmaal den bruidsschat, als die ten tijde van het huwelijk nog niet volledig voldaan was. Men noemt dit stelsel van den dubbelen bruidsschat selipat mamong.

Bij de Mapan-Roekoe-Dajaks zien we, dat, als de man de oorzaak is, hij aan zijn vrouw 1 tadjau boekong moet betalen; als de vrouw de schuld is, wordt ze veroordeeld tot betaling van 1 djohor.

Heeft de echtscheiding met wederzijdsch goedvinden plaats, dan worden de staande huwelijk verkregen goederen aan de Katingan in drie deelen verdeeld; de vrouw krijgt één aandeel, de man twee. In sommige streken treft men ditzelfde gebruik aan; in andere worden deze goederen gewoon in twee gelijke deelen verdeeld. Of bij de eerste methode invloed van den Islam is uitgegaan, zou ik niet durven beslissen. Zijn er echter kinderen uit het huwelijk voortgekomen, dan heeft de verdeling niet plaats zoolang de kinderen klein zijn; eerst toch moet uit deze goederen de opvoeding der kinderen betaald worden. Degeen, die de kinderen tot zich neemt, dat is de moeder veelal, omdat de vader in den regel de plaats verlaat en de Dajak niet licht hem

— den vreemdeling — de kinderen zal meegeven, mag dan uit die fondsen putten, of moet voor zijn uitgaven schadeloos gesteld worden. Eerst als de kinderen zelf kunnen werken, heeft de verdeling plaats tusschen vader en moeder.

Op beide deelen hebben de kinderen later als erfgoederen aanspraak. De ten huwelijk meegebrachte goederen gaan met den aanbrenger terug. Maar als er kinderen zijn, behouden dezen bij overlijden der ouders daarop recht.

§ 102. Bijzonder geval van echtscheiding.

Indien een Dajak verdenking krijgt, dat zijn vrouw zich met een ander afgeeft, kan hij, als hij geen voldoende bewijzen daartoe kan aanbrengen, zich op een bepaalde wijze van deze vrouw laten scheiden.

De bruidsschatverplichtingen worden dan allereerst door hem voldaan, de tijdens het huwelijk gewonnen goederen (ramoe perpantangan) worden volgens de adat verdeeld, maar onder getuigen wordt de verklaring gedaan, dat, als de vrouw met de verdachte trouwt, de beide schuldigen de boete voor toengkoen zullen hebben te betalen en de vrouw den bruidsschat zal hebben terug te betalen. Deze wijze van scheiden noemt men sahoet sambat, evenals de betaling die er het gevolg van is; de eigenlijke beteekenis is geen andere dan die van «groot offer».

Trouwt nu inderdaad de vrouw met den verdachte, dan moeten de bedoelde bedragen betaald worden; trouwt ze echter met een ander, dan moet de man het tandah sarau betalen; trouwt de vrouw niet, dan blijft de zaak tot den dood hangende.

§ 103. De oude dag.

Heeft het echtpaar al de bovengenoemde klippen omzeild, dan zien we hen in den ouderdom veelal door hun kinderen verzorgd. Hebben ze echter geen eigen kinderen, dan hebben ze hierin voorzien door een kind aan te nemen. In den regel zal dit een zusters- of broederskind zijn; men noemt zoo'n aangenomen kind een anak amboi.

Het ceremonieel, dat daartoe gebezigd wordt, is dit, dat een weinig bloed van vader, moeder en kind met toewak gemengd door alle drie gedronken wordt, waarna men elkaar een sirih-pruim aanbiedt. Het ceremonieel is hetzelfde als dat hetwelk men bezigt bij het sluiten van bloedbroederschap «pakari amboi»;

voor mannen wordt het bloed uit den linkerbovenarm genomen, voor vrouwen uit de linkerborst. Het aangenomen kind heeft ten aanzien der adoptief-ouders dezelfde plichten te vervullen — n.l. onderhoudsplicht — als de echte kinderen. Zij treden ook in de volle rechten dier kinderen met betrekking tot het erfrecht.

§ 104. De dood van een der echtgenooten.

Zoodra de man sterft, moet de vrouw zich in het wit kleeden en zich de haren tot de schouders afknippen. Ze is dan baloe geworden, welken zelfden naam ook een weduwnaar draagt. Deze witte kleeren mag ze pas afleggen zoodra het doodenfeest — tiwah (Ngad.), ajah (K. W. L.) — gehouden is. Wat de gevolgen zijn voor de vermogensdeelen, zullen we later bij het erfrecht zien.

De vrouw moet dit doodenfeest voor haar man, en omgekeerd, binnen een bepaalden tijd houden. Is ze daartoe niet in staat, dan kan ze ook met een manapas pali (wegroepen van het pali) volstaan, waarvan de kosten $\pm$ f 25 zijn. Doet hij of zij dit niet, dan wordt een boete opgelegd van 2—5 djipen. Eerst daarna mag men hertrouwen; doet men het eerder, dan wordt het nieuwe echtpaar beboet met 3—6 djipen, welke bedragen almede aan de erven van de(n) overledene ten goede komen.

Aan de Katingan maakte ik een geval mee van een weduwe, die met haar schoonbroeder trouwde; dit schijnt daar gebruik te zijn. Er wordt dan door den schoonbroeder een tiwah of iets dat daarmee gelijkstaat gehouden; hij vervalt niet in de boete, en heeft geen bruidsschat te betalen, als zijn broeder die destijds volledig heeft betaald. Had deze den bruidsschat slechts ten deele voldaan, dan zal hij, met de vrouw huwende, diens schuld overnemen. Als de ouders der vrouw reeds dood zijn, zal dit een schuld worden, te betalen aan haar erven of, als ze die ook niet heeft (wat practisch in de Dajaksche samenleving niet voorkomt), aan haar. Dit gebruik vergelijkende met dat, hetwelk we leerden kennen bij het overlijden van een verloofde, zouden wij vermoeden dat er een zeker recht aan de zijde der familie van den man, die den bruidsschat betaalde, bestaat op de vrouw; een overblijfsel van het leviraathuwelijk. Als de man echter het tiwah niet betaalt, is de vrouw, indien zij zelf daaraan voldoet, vrij met een ander te trouwen. Het gewone geval is echter elders, dat een weduwe met een anderen man trouwt.

Ook de weduwnaar, zagen we, mag niet eerder in het huwelijk treden, dan nadat het tiwah gehouden is. Daarna staat hem dat vrij. We zien een weduwnaar zelden met een jong meisje trouwen, tenzij met een meisje uit veel lageren stand; een tatau- of soekameisje trouwt geen weduwnaar. Met de jongelui staat het anders; we hebben bij hen vaak te doen met een huwelijk uit berekening. We lezen daarvan b.v. bij Michielsens in zijn meer genoemd opstel, waar hij van een dergelijk geval gewag maakt ten aanzien van Raden Koenjan, die huwde met een veel oudere vrouw, die hem veel kostbare zaken aanbracht. We hebben reeds geleerd, dat dit Raden Koenjan zelf weinig voordeel zou aanbrengen, daar de medegebrachte goederen haar eigendom blijven; voor de kinderen echter, en ook nadat de oude vrouw zou zijn gestorven, zou het een groot voordeel zijn. Raden Koenjan's zoon Panganen ontmoette ik aan de boven-Katingan, waar hij, dank zij zijns vaders financieele politiek, voor een der rijksten in den lande doorgaat.

Na den dood van haar man blijft, zoolang ze niet hertrouwd is, de vrouw bij haar familie wonen. Ook de kinderen blijven daar.

Is de vrouw gestorven en de bruidsschat volledig betaald, dan kan de man, indien er meer dan één kind is, er soms eenige meenemen naar zijn eigen vestiging, als hij uit die zijner vrouw vertrekt. Blijft hij daar echter, dan houdt hij ook de kinderen bij zich. Als er maar één kind is, blijft dit bij de moedersfamilie. Toch worden de kinderen zoowel tot de familie des mans als tot die der vrouw gerekend. Kinderverdeeling komt niet voor.

§ 105. Ontucht der weduwe.

Wordt een weduwe betrapd op het plegen van ontucht met een man, zoo wordt die man beboet met 3—4 djipen, te betalen als het tiwah reeds gehouden is, aan haar erven; is het nog niet gehouden, dan komt de boete ten goede aan de erven van wijlen haar man, d.w.z. aan zijn ouders, broeders of zusters. We zien dus hieruit, dat het houden van het tiwah de banden doorsnijdt tusschen de vrouw en haar mansfamilie (boven maakten we kennis met het uitzonderingsgeval: hertrouwen in die familie). Tiwah beteekent dan ook niet anders dan: los, schoon zijn.

De in de vorige § genoemde boete op een huwelijk zonder dat het tiwah gehouden is wordt bij de Katingan's door de weduwe gezamenlijk met den man gedragen; elders echter wordt deze kabaloean door den man alleen gedragen.

§ 106. Huwelijksgoederen in tweede huwelijk.

Het huwelijksgoederenrecht bij tweede huwelijk is op dezelfde wijze geregeld als dat bij eerste huwelijk, met dit onderscheid, dat door den echtgenoot, die reeds gehuwd was en uit dat huwelijk kinderen heeft, deze laatsten en niet zijn familie bij overlijden recht hebben op die goederen. De kinderen uit het tweede huwelijk, zooals wij later zullen zien, deelen daarin niet.

§ 107. Bovenstaande regelingen in het Kota-waringinsche.

Hertrouwt aan de Boelik een weduwe, dan moet — indien het ajah niet gehouden is — de tweede man aan de erven van wijlen den eerste 1 kotti = 10 losa betalen. De kinderen uit het eerste huwelijk krijgen bovendien nog de boete langaboe, waarvan de waarde is: 1 tadjau, 1 losa, 1 lamiang, 1 kip en 1 armband; de laatste drie om daarmee een basangkolan te doen houden, de eerste beide om ze gelijkelijk onder elkaar te verdeelen. Deze kinderen toch komen daardoor in sialtoestand; de overleden vader zweeft nog op aarde rond en zou de kinderen tot zich kunnen nemen. Is het ajah wel gehouden, dan krijgen de kinderen dezelfde bedragen; de erven des mans niets en de familie der vrouw 1 losa, 1 kip, 1 bijtel, 1 armband, 1 landang, alsmede een klein bedrag als bruidsschat. Evenals in de Ngadjoe-streken is dit meestal de helft of een derde der vroeger van het meisje gevraagde som. Na de voltrekking van het huwelijk met een reeds vroeger gehuwde vrouw, behoeft men geen twee of drie dagen thuis te blijven; dit pantî geldt slechts voor wat men acht te zijn de defloratie.

De Mapan- en Roekoe-Dajaks hebben een geheel andere opvatting. Zij zijn onbekend met een doodenfeest en achten het slechts voor de vrouw verboden om de eerste drie maanden na het overlijden van den man te hertrouwen. De man mag dadelijk een nieuw huwelijk aangaan. Beide echtelieden moeten alvorens opnieuw te huwen een tempajan op het graf van de(n) overledene plaatsen, hetgeen men noemt «pereboetan hantoe». Het niet houden van een doodenfeest en de termijn van drie maanden blijken het aannemelijk te maken, dat we hier met invloed van den Islam te doen hebben, naar welks wet de idah drie maanden en tien dagen is.

§ 108. De invloed der Zending.

De werkzaamheid der Zending, heeft, zooals begrijpelijk is, ten aanzien van de Dajaksche christenen eenige wijzigingen in hun gewoonten gebracht. Maar ook op de niet-Christenen heeft dit werk zijn invloed niet achterwege gelaten, zij het ook, dat dit niet zoo direct in het oog valt wanneer men als vreemde een zendingsgebied betreedt.

Voor de Christeninlanders is allereerst het uithuwelijken der kinderen door de ouders, zonder het goedvinden der betrokkenen, niet meer geoorloofd. Men moet elkaar zoogenaamd hebben leeren kennen; daardoor is weliswaar nog niet de kinderverloving bij de Christenen daadwerkelijk ten einde, maar het verbod om elkaar te ontmoeten en te spreken bestaat voor hen niet meer. Het huwelijksfeest zelf is uiteraard ook gewijzigd, de oudtijds daarbij gebruikelijke bachanaliën zijn afgeschaft, niet echter het den vorigen avond wakende doorbrengen. In Koelakapoeas, waar ik meermalen zulke feesten meemaakte, placht men in gezellig samenzijn avond en nacht door te brengen, af en toe daarbij godsdienstige liederen zingend. De zendeling poogde dan wel op een vergevorderd uur, de betrokkenen te overreden te gaan slapen, maar had op dat punt zelden succes. De bruidsschat bestaat voor de Christenen ook nog, hoewel die zich veelal bepaalt tot de kosten voor het uitzet en een paar armbanden voor het meisje, en geschenken aan haar ouders, broeders en grootouders.

De huwelijksvoltrekking heeft ten overstaan der gemeente in de kerk plaats. Heeft jongen of meisje iets op zijn of haar kerfstok, b.v. is hij of zij wel eens brutaal geweest tegen den zendeling, dan moet hij of zij alvorens gehuwd te kunnen worden eerst schuld bekennen. Na afloop der plechtigheid is een feestmaaltijd; van een tweedaagsch pali heb ik nooit bij de Christenen iets gemerkt. Wanneer de huwelijksandidaten zich voor het huwelijk komen aangeven, wordt hun door den zendeling gewezen op de verschillende plichten, die de echtelieden ten aanzien van elkaar hebben. Overspel is, voor zoover mij bekend, onder hen de eenige grond tot huwelijksontbinding en gaat, als ik mij wel herinner, gepaard met ontzegging tot deelneming aan het heilig avondmaal, dan wel met uitstooting uit een Christengemeente.

Dit punt zij in het voorbijgaan hier even behandeld. Indien een Dajaksch Christen eenige zware fouten heeft begaan, wordt hij allereerst onder vier oogen vermaand om tot inkeer te komen; helpt dit niet, dan geschiedt dit nogmaals door den zendeling ten aanhooren der ouderlingen. Daarop wordt hem in het openbaar de deelneming aan het heilig avondmaal ontzegd. Om deze straf opgeheven te krijgen moet hij openlijk schuld bekennen. Helpt ook dit niet, dan wordt hij uitgestooten uit de gemeente. of liever, hij heeft zich zelf afgesneden van de Christengemeente, welk feit door den zendeling slechts geconstateerd wordt. Door schuldbekentenis kan hij te allen tijde weder tot de gemeente toetreden.

Een zonderling geval moet hier vermeld worden. Zeker Christen was gehuwd met een ziekelijke vrouw; of dit de reden was van zijn verzoek tot echtscheiding is mij niet bekend, maar hij vroeg echtscheiding aan, hetgeen geweigerd werd door den zendeling, de vrouw immers wenschte niet te scheiden. Kort daarop kwamen echter de verwanten der vrouw te mijnen kantore klagen, dat bedoelde man overspel had gepleegd met een meisje, ook een Christin. Ik gaf in overweging eerst eens te trachten een en ander, zonder den controleur er bij te halen, in der minne te schikken. Zoo kwam men terecht bij het college der ouderlingen, die het vorige huwelijk ontbonden — de zendeling was toen niet ter plaatse—; ik vond dit zonderling en nam pools-hoogte bij de familie, die van weerskanten met het geval accoord ging. Toen echter op zekeren dag de nu gescheiden man met het overspelige meisje wilde trouwen, werd hem zulks geweigerd op grond van het feit dat hij niet wettig gescheiden was. Wat het einde der geschiedenis was, weet ik niet, aangezien ik te dier tijd werd overgeplaatst. Wel lijkt het mij duidelijk, dat echtscheiding krachtens de in dit geval aangenomen adat der Christenen niet door het college der ouderlingen alleen kan worden uitgesproken.

In Koealakapoeas komt het uiterst zelden voor, dat men den Europeeschen ambtenaar verzoekt het huwelijk in het daartoe bestemde register te doen inschrijven.

De zendingen zijn er verder niet zeer voor om vollen neef en nicht in het huwelijk te verbinden. Voor zoover mij bekend, weigeren ze zulks echter niet.

Heeft een jonge man met een meisje vroeger ontucht be-

dreven, waarvan de resultaten aan den dag treden, dan wordt geweigerd het jonge mensch met een andere vrouw te trouwen; of het voor den man mogelijk is toch de toestemming tot een nieuw huwelijk te bekomen, als hij de gedupeerde vrouw schadeloos stelt, is mij niet met zekerheid bekend, ik vermeen echter van niet.

Bigamie is — dat spreekt vanzelf — verboden. De werking der Zending heeft in die streken waar het Christendom door zekere verbreiding macht heeft gekregen een eenigszins verzachtenden invloed op de zeden gekregen.

Het is aan den Christen-Dajak verboden een tiwah te houden voor wijlen zijn heidensche familie; dit houdt vele lieden terug van dadelijk toetreden tot de gemeente, omdat ze eerst dezen plicht, door de Dajaksche piëteit geboden, wenschen te vervullen. Ook is den Christen verboden zich aan balian-feesten over te geven; deze «duivelbezwerings» staan bij zendelingen in zeer kwaden reuk. Ik heb een zendeling in allen ernst hooren verkondigen, dat de toestand van extase, waarin de balian's verkeeren het werk is van den duivel in eigen persoon, en de ingevingen haar gegeven zijn door deze figuur. Het is echter duidelijk, dat in streken, waar deze feesten voor een belangrijk deel der bevolking tot de verboden vruchten behooren, voor de priesteressen niet zeer veel te doen valt; de feesten zijn daar dan ook minder groot dan die, welke men boven, in de niet door de Zending beïnvloede streken, medemaakt. Het kan niet ontkend worden, dat dit der bevolking ten goede komt.

Voorts wordt door de Zending het toewak-gebruik verre van in de hand gewerkt; als men nu bedenkt, dat geen feest gehouden wordt, zonder dat daarbij een groote hoeveelheid van dit vocht verslonden wordt, ziet men in, dat ook dit niet anders dan gunstigen invloed kan hebben.